

Prenamjena napuštenih osnovnoškolskih objekata u Istarskoj županiji nakon 1991. godine

---

Ramić-Kovačić, Dameo

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:163279>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Dameo Ramić-Kovačić

**Prenamjena napuštenih osnovnoškolskih objekata u
Istarskoj županiji nakon 1991. godine**

Diplomski rad

**Zagreb
2019.**

Dameo Ramić-Kovačić

**Prenamjena napuštenih osnovnoškolskih objekata u
Istarskoj županiji nakon 1991. godine**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra edukacije geografije

**Zagreb
2019.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: nastavnički* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Ružice Vuk

Sveučilište u Zagrebu
 Prirodoslovno-matematički fakultet
 Geografski odsjek

Diplomski rad

Prenamjena napuštenih osnovnoškolskih objekata u Istarskoj županiji nakon 1991. godine
 Dameo Ramić-Kovačić

Izvadak: Uslijed jačanja procesa depopulacije i centralizacije, te posljedičnog smanjenja broja stanovnika mlađe životne dobi u naseljima diljem Hrvatske, kao jedna od pratećih pojava događa se i zatvaranje osnovnih škola koje ostaju bez dovoljnog broja učenika za obavljanje obrazovne funkcije. U pravilu je riječ područnim školama u ruralnim ili prigradskim naseljima, a njihovo zatvaranje otvara pitanje prenamjene napuštenih objekata u kojima se više ne izvodi nastava. Samo na području Istarske županije u posljednjih 20 godina zatvoreno je 13 područnih odjela, a dok je dio objekata prenamijenjen, dio i dalje propada bez jasne perspektive. Osim analize uzroka kroz kontekst demografskih procesa u općinama i upravnim gradovima, odnosno upisnim područjima istarskih osnovnih škola, u ovom je radu evidentirano i trenutno stanje te namjena nekadašnjih školskih objekata, uz usporedbu s primjerima iz drugih županija.

44 stranice, 27 grafičkih priloga, 1 tablica, 10 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: depopulacija, osnovne škole, područne škole, prenamjena

Voditelj: doc. dr. sc. Ružica Vuk

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Ružica Vuk
 izv. prof. dr. sc. Martina Jakovčić
 doc. dr. sc. Ivan Zupanc

Tema prihvaćena: 8. 2. 2018.

Rad prihvaćen: 7. 2. 2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Thesis
Faculty of Science
Department of Geography

Master

Conversion of Abandoned School Objects in Istria County after 1991.

Dameo Ramić-Kovačić

Abstract: Strengthening processes of depopulation and centralisation caused a drop in the youth population in settlements around Croatia. A consequence of those processes is the closing of elementary schools due to a lack of pupils. Mostly affected are branch schools in rural or suburban settlements. Their closing raises the question of how to convert objects that are left without educational activity. In the last 20 years in Istria County, 13 branch schools were closed and while one part of them was converted, the other part is abandoned and without a clear perspective. Apart from a causal analysis of demographic processes in municipalities, cities, and enrolment areas of Istrian elementary schools, this paper focuses on recording the current status and purpose of former school objects, while also comparing it to the status in other selected Counties.

44 pages, 27 figures, 1 tables, 10 references; original in Croatian

Keywords: depopulation, elementary school, branch school, conversion

Supervisor: Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor
Martina Jakovčić, PhD, Associate Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 08/02/2018

Thesis accepted: 07/02/2019

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1 Prostorno-vremenski okvir istraživanja	3
1.2 Pregled dosadašnjih istraživanja	6
1.3. Metodologija, ciljevi i hipoteze	7
2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	10
2.1. Promjene broja stanovnika.....	10
2.2. Ostvareni potencijal upisnog područja	12
2.3. Promjena broja učenika i osnovnih škola	15
2.3.1. Promjena broja učenika	15
2.3.2. Odnos broja učenika u matičnim i područnim školama	18
2.3.3. Promjena broja školskih objekata	20
2.4. Stanje školskih objekata napuštenih nakon 1998. godine (terenski rad)	22
3. RASPRAVA	36
4. ZAKLJUČAK	43
Literatura	45
Izvori.....	46
Popis slika, tablica i priloga.....	VII
Prilog 1. Pisana priprema za nastavni sat geografije.....	IX

1. UVOD

Život u Republici Hrvatskoj nakon 1991. godine odredio je niz dotad netipičnih procesa u mnogim segmentima društva, a neki od njih bili su osobito dominantni. U početku je to, primjerice, bio val demokratizacije i poslijeratne demilitarizacije, u ekonomskom smislu događa se gospodarska tranzicija i prateća tercijarizacija društva, a jedan od procesa koji najdulje traje i čiji se trendovi tek intenziviraju, jest proces gubljenja stanovništva ili – depopulacije.

Svaka od navedenih pojava može se promatrati kroz vlastitu i(li) zajedničku prizmu, te analizirati s mnogo aspekata. Zanimljivo je, međutim, i zato ih izdvajamo, što neke od njih imaju interesantnu poveznicu iz koje proizlazi specifičan društveni problem. To je – napuštanje prostora. Demilitarizacijom su opustošena mnogobrojna vojna središta koja do danas nisu našla svoju namjenu, gospodarska tranzicija i deindustrijalizacija povlače gašenje mnoštva tvorničkih pogona i poslovnih prostora, a depopulacija ne znači samo višak praznih životnih nastambi, već i prostora javne namjene u naseljima koja strmoglavo gube stanovništvo, osobito ono mlađe životne dobi.

Depopulacija kao dominantno demografsko obilježje Hrvatske pritom nije samo rezultat negativnog omjera broja rođenih i umrlih, već i sve intenzivnijih valova iseljavanja stanovništva iz Hrvatske (Župarić-Iljić, 2016, prema Pokos 2017), koji sugeriraju nastavak i jačanje negativnih trendova.

Kada se taj proces u konačnici manifestira kroz manji broj djece i zatvaranje osnovnih škola zbog broja učenika manjeg od propisanoga, naselja u kojima do toga dođe, osim što gube važnu funkciju, suočavaju se i s pitanjem daljnje namjene prostora u kojem je škola djelovala. I dok su rasprave o korištenju bivših vojnih i industrijskih objekata česta i aktualna tema u javnom i akademskom diskursu, o perspektivama napuštenih školskih zgrada vrlo se rijetko raspravlja, a informacije koje se pojavljuju na početku svake školske godine vrlo su zabrinjavajuće.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, uoči početka školske godine 2017./18. u Hrvatskoj su djelovale 852 matične osnovne škole i 1172 područne, a područnih je škola uoči 2007./08. bilo ukupno 1240. To znači da je samo u posljednjih deset godina obrazovnu funkciju izgubilo čak 68 područnih škola!

Da je taj trend u jačanju sugerira informacija Ureda državne uprave prema kojoj u školsku godinu 2018./19. još osam područnih škola ulazi sa zatvorenim vratima (dvije zbog preseljenja u novu školu), ali i da u 113 područnih škola te četiri matične škole nije upisan nijedan novi učenik. U skladu je to s poražavajućim demografskim kretanjima u našoj zemlji.

Uspoređujući popise stanovništva nakon 1991. godine razvidno je da se, osim ukupnog broja stanovnika, rapidno smanjuje školska populacija. Djece u dobi do 14 godina 2011. bilo je ukupno 273 751 ili gotovo 30 % (29,55 %) manje nego 1991. godine. Dakle, u razdoblju od dva desetljeća Hrvatska je izgubila gotovo trećinu populacije mlađe od 15 godina (Popisi stanovništva, kućanstava i stanova 1991., 2001. i 2011.). Prema demografskim projekcijama (Nejašmić, 2012), broj djece u osnovnoškolskoj dobi (5-14 godina) smanjit će se do 2031. za 38,2 % u odnosu na 2011., što bi u apsolutnom omjeru i slikovitoj usporedbi odgovaralo gubitku oko 7000 razreda prosječne veličine 28 učenika!

Sve navedeno sugerira nastavak trenda "gašenja" škola, odnosno gubljenja obrazovne funkcije u sve više objekata. Iako prema Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj (NN 63/08), za obavljanje djelatnosti osnovna škola mora imati najmanje osam razrednih odjela i propisan minimalan broj učenika u razrednim odjelima (osim ako se nalazi u području s otežanim uvjetima rada), uz još niz zahtjeva, od infrastrukturnih do tehničko-higijenskih, praksa sugerira da je priličan broj škola u Republici Hrvatskoj još daleko od udovoljavanja Standardu koji je usvojen 2008. godine i u kojem stoji da je krajnji rok za usklađivanje školskog sustava s istim 2022. godine. Premda se, dakle, zbog praktičnih i tradicijskih razloga mnoge škole održavaju i ispod propisanog standarda djelovanja, neke se svejedno zatvaraju zbog daljnje neodrživosti.

Za potrebe ovog rada važno je znati i temeljne okvire ustroja osnovne škole na nekom području, kako bi se razumjeli kriteriji osnivanja, odnosno prestanka rada neke osnovnoškolske ustanove. Pritom je bitno istaknuti da osnovnu školu kao javnu ustanovu koja obavlja djelatnost odgoja i obrazovanja, sukladno zakonskim propisima (NN 35/08) mogu osnovati Republika Hrvatska, jedinica lokalne samouprave (Grad ili Općina), jedinica područne (regionalne) samouprave (Županija), te druga pravna ili fizička osoba (u slučaju osnivanja privatnih škola s pravom javnosti), a osnivačka prava kasnije se mogu prenijeti i na drugu jedinicu lokalne ili regionalne samouprave.

No, ukoliko u bilo kojem trenutku nadležno Ministarstvo utvrdi da škola ne zadovoljava propisane uvjete ili da ne postoji potreba za školskom ustanovom, može zatražiti od škole ili samostalno donijeti akt o prestanku rada škole. Zakonom je propisano da, u slučaju prestanka rada školske ustanove, osnivač mora zatečenim učenicima osigurati završetak obrazovanja u drugoj školskoj ustanovi pod istim uvjetima pod kojim su se učenici upisali. Međutim, kad se učenici više ili manje adekvatno zbrinu u drugoj školskoj ustanovi, ostaje predmet ovog istraživanja, a to je – neiskorišten prostor.

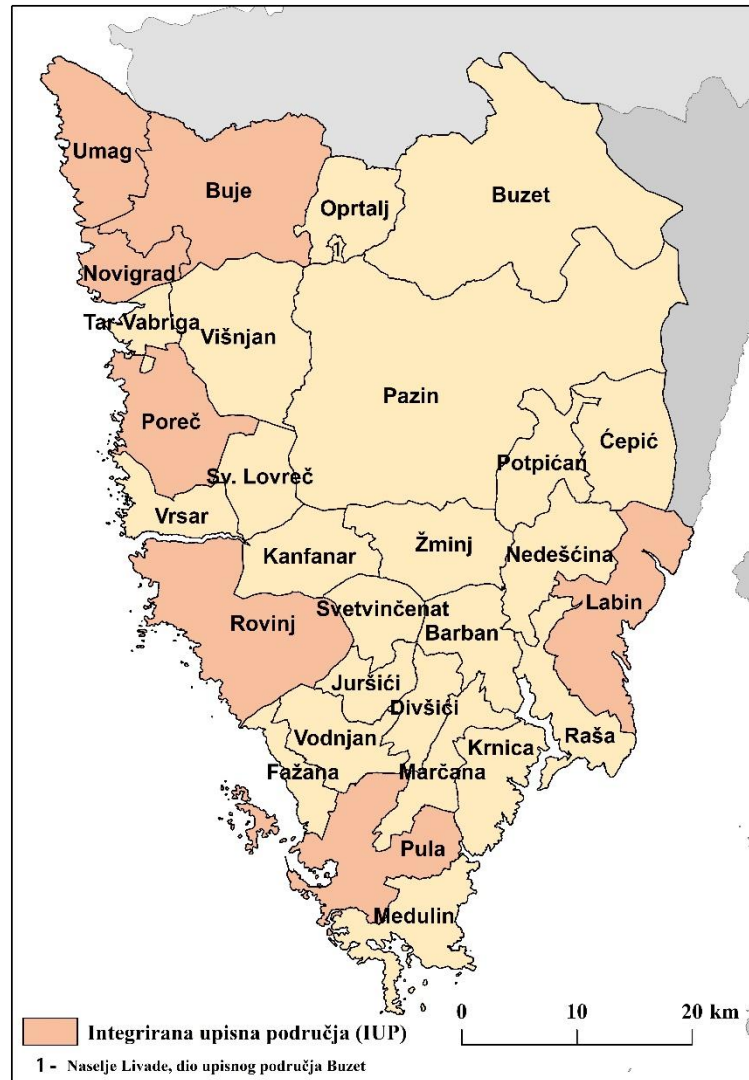
1.1. Prostorno-vremenski okvir istraživanja

Prostorni okvir istraživanja sveden je na područje Istarske županije, koje na 3130 km² administrativno obuhvaća 10 upravnih gradova i 31 općinu (sl. 1). Prema posljednjem Popisu stanovništva (2011.) u upravnim gradovima je živjelo 69,2 % ukupnog broja stanovnika koji iznosi 208 055 osoba, od čega 27 816 (13,4 %) mlađih od 14 godina. Prosječna starost iznosi 43 godine. Demografski pokazatelji u Istarskoj županiji jesu nešto pozitivniji od većine ostalih županija Republike Hrvatske, ali ih svejedno karakteriziraju pad nataliteta i jako malen porast ukupnog broja stanovnika, kao i centralizacija stanovništva u gradska središta koja se pretežito nalaze uz (zapadnu) obalu poluotoka.

Sl. 1. Teritorijalni ustroj Istarske županije (stanje početkom 2019.)

Dio podataka u istraživanju svodit će se na upisna područja 46 matičnih osnovnih škola i 54 područne koliko ih u jesen 2018. djeluje na području županije, a koja su prostorno određena prema Mreži osnovnoškolskih ustanova koja je na prijedlog Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta donijeta na sjednici Vlade RH u lipnju 2011. godine (NN 22/11). Upisna područja (sl. 2) u ovom su radu nazvana po naselju u kojem je smještena matična škola (ili više njih u slučaju kad se radi o integriranom području više matičnih škola u većim urbanim sredinama).

Sl. 2. Upisna područja osnovnih škola u Istarskoj županiji

Izvor: Mreža osnovnih škola, 2011; Vranković, 2017

Vremenski okvir istraživanja odnosi se na razdoblje nakon osamostaljenja Republike Hrvatske (1991. godine), ali zbog ratnih okolnosti, te specifičnih procesa poput privatizacije društvenog vlasništva i preustroja jedinica lokalne i regionalne samouprave, podaci o djelovanju osnovnih škola nisu u potpunosti pouzdani za razdoblje prije 1997. godine. Iz tog će razloga fokus istraživanja biti na školskim zgradama koje su izgubile obrazovnu funkciju u dvadesetogodišnjem razdoblju od školske godine 1997./98 do 2017./18., uz refleksije na prethodna razdoblja kao i uz recentne izmjene početkom aktualne školske godine 2018./19. U analizama demografskih kretanja obuhvatit će se podaci s posljednja tri popisa stanovništva u Republici Hrvatskoj – 1991., 2001. i 2011. godine. Istraživanje je provedeno od lipnja do prosinca 2018. godine.

1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Već početna faza pregleda dosadašnjih istraživanja ove i slične tematike, ukazuje da domaće baze ne obiluju relevantnim stručnim radovima, izuzev mnoštva novinskih članaka koji iz godine u godinu potiču razgovor o problemu zatvaranja škola u ruralnim područjima. U znanstvenom diskursu uglavnom su interesi usmjereni na prenamjenu vojnih i industrijskih objekata (Đokić i Sumpor, 2010; Jakovčić i dr. 2013). Pritom je za prenamjene bivših tvorničkih postrojenja karakteristična različita struktura vlasništva i upravljanja nad objektima, dok se objekti bivše vojne namjene mogu samo donekle uspoređivati sa školama kao objektima javne službe. Međutim, iako je ta problematika još češće medijski eksponirana, baza znanstvenih analiza također nije odveć bogata.

O tome najbolje svjedoči recenzija jednog od opsežnijih radova (Kadrov i Tabak 2014. – Kome propadaju vojne nekretnine?), u kojoj Josip Pandžić primjećuje da je "pionirski značaj ove studije odraz nepostojanja sustavnog istraživanja prenamjene vojnih nekretnina u Hrvatskoj", pojašnjavajući pritom da su razlozi izostanka obrade ove tematike, kao što se navodi u radu Kadrova i Tabaka, tajnost vojnih lokacija zbog sigurnosno-obrambenih razloga te neuređenost i neprovidnost cijelog sistema upravljanja vojnom i državnom imovinom. Pandžić pridodaje da je "nedostatak konkretnih saznanja o statusu vojnih nekretnina onemogućio daljnje znanstvene analize, a time i prolongirao dugogodišnje naslijeđe netransparentnih civilno-vojnih odnosa u Hrvatskoj" (Pandžić, 2014, 194).

Kad je riječ o napuštenim školskim objektima, njihovi su statusi manje tajnoviti i rjeđe pravno sporni, ali je baza radova koji ih proučavaju još oskudnija. Postoje radovi vezani za razvoj škola na užem lokalnom području, poput studije Mirka Raguža o školama Senjskog podgorja (Raguž, 2016). Poslužiti može taj lokalni primjer da se od 13 škola koje su gravitirale Senju, većina zatvara 1960-ih i 70-ih godina, a održale su se samo dvije – u Jablancu do 2007. i Sv. Jurju do danas. No, ponovno, riječ je o izrazito uskom području istraživanja, bez analiza šireg aspekta i uzročno-posljedičnih veza s razvojem promatranog prostora.

Ono što je ipak na tragu postavljenog problema, premda nije temeljeno na znanstvenoj analizi, jesu recentniji popisi napuštenih objekata izrađeni po nalogu jedinica regionalne samouprave. Konkretno, Primorsko-goranska županija izradila je 2015. godine po nalogu župana dokument naziva "Informacija o školskim zgradama područnih škola koje nisu u funkciji odgojno-obrazovnog procesa", a kao cilj se navodi upravo razmatranje najboljeg

načina i mogućnosti revitalizacije. Popisano je ukupno 20 objekata, za koje je u nekoliko natuknica ustanovljena vlasnička odgovornost, stanje građevine i trenutna namjena.

Istarska županija također je popisala školske zgrade koje su u vlasništvu županije, a u kojima se nastava više ne odvija, no u popisu Ureda za društvene djelatnosti Istarske županije nema opsežnijih podataka o stanju ili namjeni tih objekata. Također, isti ne obuhvaća zatvorene škole na području šest upravnih gradova koji su preuzeli osnivačka prava osnovnih škola na svom području.

U tom pogledu, konkretna saznanja o statusu i prenamjeni nekadašnjih školskih objekata, kao i pitanja uzroka i posljedica gubljenja obrazovne funkcije u istima, još su uvijek nedovoljno istražena. Osim spomenutih popisa koji su rezultat političkih inicijativa (i svojevrsna obaveza vlasnika nekretnina), te povremenih lokalnih apela putem medija, u javnom diskursu generalno nedostaje opsežnija analiza napuštanja i prenamjene školskih objekata, kakva će biti potencirana u nastavku ovog rada.

1.3. Metodologija, ciljevi i hipoteze

Ovo je istraživanje potaknuto dojmom da uslijed jačanja procesa depopulacije i centralizacije, te posljedičnog smanjenja broja stanovnika u ruralnim naseljima Istarske županije, dolazi do zatvaranja osnovnih škola tj. u pravilu područnih škola u manjim sredinama, što otvara pitanje prenamjene napuštenih objekata u kojima se više ne izvodi nastava. Ciljevi istraživanja su:

- utvrditi broj i lokaciju osnovnoškolskih objekata u kojima se u posljednjih 20 godina prestala izvoditi nastava, uspoređujući popise škola u promatranim godinama
- usporediti promjenu broja škola i njihovih učenika s demografskim karakteristikama prostora
- terenski istražiti lokacije napuštenih školskih objekata, kartirati i fotografski dokumentirati njihovo trenutno stanje
- ustanoviti trenutnu namjenu objekata u kojima se više ne izvodi nastava
- potaknuti raspravu o gašenju škola kao o problemu budućnosti, te razmotriti perspektive prenamjene školskih objekata u Istri (i šire), uspoređujući ih s postojećim rješenjima na drugim primjerima iz Hrvatske.

Svrha ovakvog istraživanja jest konkretan, empirijski uvid u posljedice gubitka (mladog) stanovništva na promatranom prostoru. Dovedu li se demografska kretanja u vezu s porastom broja napuštenih školskih objekata na nekom području, moći će se predvidjeti daljnji porast potrebe za prenamjenom takvih objekata koji su pretežito u vlasništvu državnih institucija. Specifično pitanje perspektiva prenamjene neiskorištenih objekata, što svakako jest realan prostorni problem, potaknut će se uvidom u trenutno stanje zatvorenih škola na prostoru Istarske županije u proteklih dvadeset godina.

Iz navedenog motiva istraživanja i početnog razmatranja tematike, proizlaze sljedeće hipoteze:

1. U posljednjih dvadeset godina u Istarskoj županiji područne škole gube obrazovnu funkciju i prestaju s djelovanjem.
2. Smanjenje broja školskih objekata posljedica je demografskih karakteristika prostora.
3. U škole se upisuje manji broj učenika nego što se može predvidjeti brojem rođenih na upisnom području škole.
4. Veći je relativni pad broja učenika u područnim nego u matičnim školama.
5. Prestanak rada područnih škola češća je pojava u unutrašnjosti nego na obali Istre.
6. Nakon zatvaranja škola, objekti u kojima se nastava odvijala u pravilu nisu dobili novu funkciju.

Kako bi istraživanje polučilo adekvatne rezultate, bit će usmjereno na više aspekata. Početno će obuhvatiti kvantitativnu analizu demografskih kretanja u pojedinim teritorijalnim jedinicama Istarske županije kako bi se ustvrdila demografska slika upravnih gradova i općina Istarske županije. Na razmatranje će se uzeti metodološke zapreke uspoređivanja Popisa stanovništva iz 1991. godine sa sljedećim popisima, te će se u generalnom demografskom obračunu stanovništvo općina Funtana i Tar-Vabriga ubrojiti u teritorijalne jedinice kojima su pripadale 2001. godine, dakle Funtana Općini Vrsar, odnosno Tar-

Vabriga Gradu Poreču. Istovremeno će se naselja koja su nakon 2001. godine pripojena Općini Vrsar i dalje računati kao sastavni dijelovi prethodne im Općine Sv. Lovreč.

Usporedno će fokus biti i na kretanju broja stanovnika mlađe životne dobi u upisnim područjima istarskih škola, koja ne slijede nužno granice jedinica lokalne samouprave. One će biti određene prema Mreži škola iz 2011. godine (NN 22/11), a pomoću evidencije iz doktorske disertacije dr. Biljane Vranković s temom Geografski aspekt razvoja mreže osnovnih škola u Hrvatskoj (Vranković, 2017). Eventualna odstupanja u odnosu na upisna područja s kraja 1990-ih smatraju se neznatnima za usporedivost podataka.

Potom će slijediti matematička i statistička analiza broja učenika u istarskim osnovnim školama, odnosno promatranje smanjenja broja (područnih) škola u danom razdoblju. U obzir će se uzimati isključivo redovne osnovne škole, uključujući i škole na talijanskom jeziku zbog specifične pojavnosti u okvirima Istarske županije. Kao što je već navedeno, u analizi brojčanog stanja škola i učenika, zbog valjanosti i pouzdanosti podataka koristit će se isključivo evidencija Ureda državne uprave koja se u Istarskoj županiji vodi od šk. godine 1997./98. Ista je ustupljena autoru na uvid u razdoblju istraživanja (lipanj - prosinac 2018.).

Nakon kvantitativne analize navedenih varijabli, te usporedbe prostorne pojavnosti, slijedi terenski obilazak objekata za koje se ustvrdi da su u promatranom razdoblju izgubili obrazovnu funkciju. Prethodit će mu utvrđivanje osnivačkih i vlasničkih prava nad školama i školskim objektima u Istarskoj županiji. Namjera je uvidom u stanje na terenu, te neposrednim kontaktima s predstavnicima vlasnika nekretnina, na konkretnim primjerima ustanoviti i prezentirati realizirane oblike ili pokušaje/strategije prenamjene takvih prostora.

Rezultati statističkih analiza (u programu *Microsoft Excel*) i provedenog terenskog istraživanja, u slučaju kad ih je svrsishodno i prikladno prostorno prikazati, bit će kartografski predočeni pomoću alata *ArcGIS*,

Osim navedenih izvora statističkih podataka i pregleda postojećih istraživanja, za provedbu ovog istraživanja koriste se Morrisonove smjernice (Cohen, Manion i Morrison 2007), a podaci se prikupljaju iz citiranih izvora, odnosno literature. Saznanja dobivena kroz informativne razgovore s predstavnicima vlasnika nekretnina, te materijali (projektne dokumentacije) ustupljeni od strane vlasnika nekretnina, u slučaju nerealiziranih projekata navodit će se samo kao egzemplari mogućnosti i ideja, a ne kao relevantni primjeri prenamjene prostora.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

2.1. Promjene broja stanovnika

Jedan od ozbiljnijih, ako ne i najveći problem Republike Hrvatske, jesu zabrinjavajuće loši demografski pokazatelji. U razdoblju od 1991. do 2011. godine na teritoriju RH bilježi se pad od gotovo 330 tisuća stanovnika, odnosno gubitak nešto manji od 7 % (6,86 %) ukupne populacije. Uz navedeno, aktualni demografski pokazatelji također upućuju na rapidan nastavak negativnih trendova.

U okviru Hrvatske, Istarska županija jedna je od onih koja ima donekle povoljniju demografsku sliku. Osim što nije bila izravno zahvaćena Domovinskim ratom u prvoj polovici 1990-ih godina, uvjeti života u Istri djeluju na povoljnije (i)migracijske tokove u odnosu na ostatak Republike Hrvatske. Rezultat toga je i povećanje broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 1991. – 2011. godine, u kojem Istarska županija bilježi porast od 1,8 %.

Znači li to da se Istarska županija ne suočava s posljedicama gubitka stanovništva karakterističnima za ostatak Hrvatske? Nenad Pokos i Dražen Živić u svom izlaganju o suvremenoj demografskoj slici Istre (Pokos i Živić, 2006) upozoravaju na varljivost pokazatelja obzirom na metodološku različitost definicije stanovništva u Popisu 2001. i u Popisu 1991. Naime, za razliku od prethodnog popisa, ukupan broj stanovnika 2001. ne uključuje osobe koje su imale prijavljeno prebivalište na području Republike Hrvatske, a boravile su u inozemstvu godinu dana i duže i nisu imale tijesnu ekonomsku vezu s kućanstvom u zemlji.

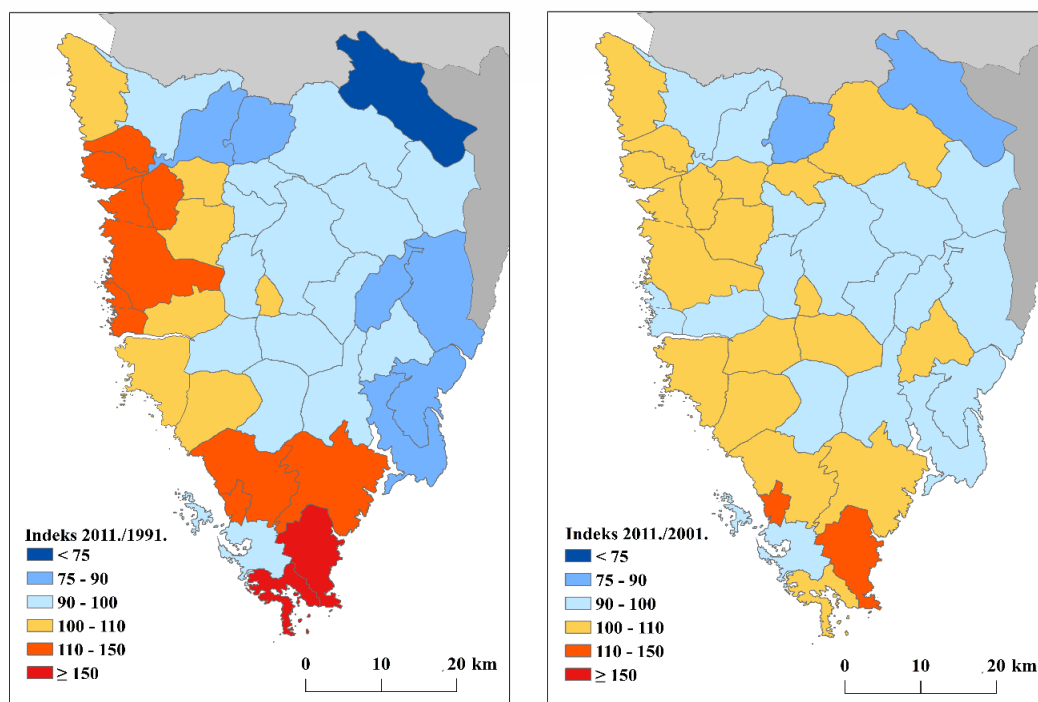
Uspoređujući isključivo promjenu broja stanovnika "u zemlji", autori zaključuju da je porast broja stanovnika Istarske županije prema službenim popisnim podacima prvenstveno uvjetovan većim brojem stanovnika popisanih u inozemstvu, koji je u tom popisnom razdoblju više nego udvostručen (112,2 %), a da realna slika upućuje na pad broja stanovnika za 1,5 %, a ne porast za oko 1 % kako bi se iz ukupnog broja stanovnika dalo zaključiti.

Ono što je za potrebe ovog istraživanja osobito indikativno, neovisno o ukupnom kretanju broja stanovnika, jest neravnomjerno "pražnjenje" prostora. U razdoblju nakon 1991. godine porast broja stanovnika bilježe gotovo sve teritorijalne jedinice na zapadnoj

obali poluotoka, dok su u unutrašnjosti rijetke općine koje nisu zabilježile ukupnu depopulaciju. Uz izuzetak Grada Pule (suburbanizacija i iseljavanje vojske), gubitak stanovništva karakteristika je Labinštine, unutrašnjosti i sjevera Istre, te osobito predjela Ćićarije (Općina Lanišće, indeks 11/91 = 52,98).

Posebno je znakovito da takva obilježja neravninomjernosti prevladavaju i prilikom rasta ukupnog broja stanovnika Županije, što je slučaj između popisa stanovništva 2001. i 2011. (+0,83 %). U tom su razdoblju razlike ipak umjerenije, te nestaju pozitivni i negativni ekstremi.

Dakle, usporedimo li podatke s posljednja tri popisa (sl. 3), potvrđuje se da porast broja stanovnika bilježe zapadna obala i okolica Pule, dok su osobito ugrožena već navedena područja središnje i sjeverne Istre. Pri usporedbi cjelovitog razdoblja 1991. – 2011. godina promjene su bitno izraženije.

Sl. 3. Indeksi promjene broja stanovnika u općinama i upravnim gradovima Istarske županije između 1991. i 2011. te 2001. i 2011. godine¹

Izvor: Popisi stanovništva, kućanstava i stanova 1991., 2001. i 2011. godine, DZS.

¹ U podatke iz 2011. godine općine Funtana i Tar-Vabriga ubrojene su kao sastavni dijelovi Općine Vrsar, odnosno Grada Poreča, kao što se naselja Begi, Bralići, Delići, Flengi, Gradina, Kloštar, Kontešići i Marasi nisu izuzela iz Općine Sv. Lovreč, radi usporedivosti s Popisom iz 2001. godine.

2.2. Ostvareni potencijal upisnog područja²

Nakon određivanja depopulacijskih prostora temeljem broja stanovnika u općinama i upravnim gradovima, za istraživanje perspektiva školskih objekata nužno je proučiti demografska kretanja u upisnim područjima pojedinih škola, obraćajući posebnu pozornost na mlađu, odnosno (osnovno)školsku populaciju.

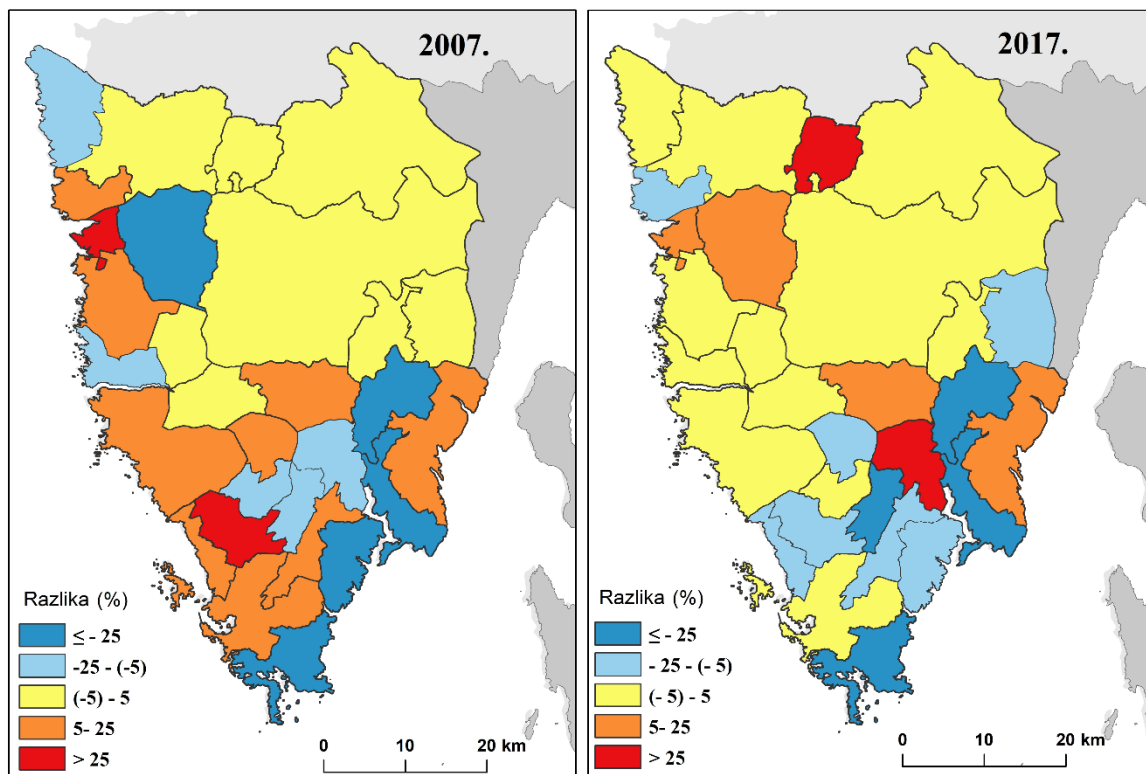
Upisna područja škola u Istarskoj županiji od 1991. godine do danas doživjela su i određene promjene granica, ali u neznatnoj mjeri pa se relevantnima za širu usporedbu mogu koristiti područja propisana Mrežom osnovnih škola 2011. godine (NN 22/11). Podaci o kontingentima stanovništva po upisnim područjima 2001. i 2011. godine preuzeti su iz doktorskoga rada dr. Biljane Vranković (Vranković, 2017). Prema navedenim izvorima, u Istarskoj županiji promatramo 29 upisnih područja, među kojima je sedam integriranih upisnih područja (gradovi Pula, Rovinj, Poreč, Labin, Novigrad, Umag i Buje) u kojima se nalazi više od jedne matične osnovne škole.

Kako bi se ustvrdile eventualne razlike u broju djece rođene na nekom upisnom području i broja djece upisane u pripadajuće osnovne škole, koje bi upućivale na porast ili gubitak potencijala upisnog područja, uspoređivani su kontingenti stanovništva starog 0-4 godine u popisnim godinama 2001. i 2011. s brojem učenika od 1. do 5. razreda osnovne škole sedam godina nakon popisne godine, dakle u šk. god. 2007./08. i 2017./18.

Omjer će se uzeti kao realan s obzirom da je kritični trenutak popisa 31. ožujka, a da je upis obavezan za djecu koja navršše sedam godina do 1. travnja školske godine u kojoj se vrši upis (odnosno šest do kalendarske godine upisa). Pretpostavka je da brojka učenika koji iz bilo kojeg razloga upišu školu ranije ili kasnije od predviđenog, te onih koji akceleriraju ili ponavljaju jedan od nižih razreda, neće osobito utjecati na statistički ishod usporedbe.

---

² Potencijal upisnog područja predstavlja očekivani broj učenika koji će pohađati školu temeljen na broju rođenih u upisnom području.

Sl. 4. Razlika potencijalnog (očekivanog) i ostvarenog broja učenika u upisnim područjima osnovnih škola Istarske županije 2007. i 2017. godine

Izvor: Mreža osnovnih škola, 2011; Vranković, 2017

Uvidom u rezultate istraživanja (sl. 4), proizlaze neke indikativne značajke. Generalno možemo ustvrditi da broj stanovnika u kontingentu 0 - 4 godine na nekom upisnom području ne sugerira nužno i broj djece koja će biti upisana u pripadajuće matične i područne škole. Tako je 2007. godine svega 8 od ukupno 29 upisnih područja imalo odstupanja manja od 5 % očekivanog upisnog kapaciteta, i to isključivo rijetko naseljena područja središnje i sjeverne Istre. Na jugu i obalama razlike su veće, a broj upisnih područja koja bilježe pad ili porast broja učenika veći od 5 % bio je podjednak.

U sljedećem promatranom razdoblju pokazatelji su nešto stabilniji, jer u 12 upisnih područja razlika je manja od 5 %, a u čak tri je upisan broj učenika identičan potencijalnom kontingentu. U preostalim upisnim područjima većinom se bilježi manji broj učenika od predviđenog; sedam ih bilježi priljev učenika, dok je u 10 upisnih područja prvih pet razreda upisalo manje učenika nego što je bilo djece u dobi 0 - 4 godine na Popisu provedenom šest i pol godina ranije.

Primjetno je da se u tih 10 područja nalaze i ona koja, uvjetno rečeno, gube potencijalne učenike i u prethodnom promatranom razdoblju. Najizraženija su odstupanja u Raši i Nedešćini, a u drugom promatranom razdoblju ista pojava zahvaća i obližnji Čepić. Sve su to prostori koji gravitiraju Gradu Labinu, čije upisno područje u istom razdoblju bilježi veći broj učenika od očekivanog.

Sličan se proces događa i u široj gradskoj regiji najvećeg istarskoga grada, Pule. Dok integrirano gradsko upisno područje bilježi pozitivno odstupanje, osnovna škola u Medulinu upiše gotovo upola manje učenika nego što je zabilježila djece u svom upisnom području. Razlog vjerojatno leži u odlukama roditelja iz okolnih naselja (Šišan, Ližnjan, Vinkuran, Pješćana uvala) da djecu upisuju u pulske škole, s kojima su jednako dobro prometno povezani. Istovremeno, s obzirom na udaljenost od najviše 15 km, i roditelji zbog posla također češće gravitiraju Gradu Puli nego centru Općine.

Iz istog razloga ne čudi što u drugom promatranom razdoblju manji kapacitet od potencijalnog ostvaruju i upisna područja škola u Fažani i Marčani. Nastavlja se i negativan trend u Divšićima i Krnici, dok porast ne bilježe samo pulske škole, već i ona u manje udaljenom Barbanu.

Upisna područja središnje i sjeverne Istre zasad ne bilježe neočekivane promjene, a zanimljivo je da na zapadnoj obali procesi izraženije gravitacije gradskim upisnim područjima nisu toliko primjetni. Rovinj, Poreč i Umag imaju mala odstupanja, jedino Novigrad bilježi manji pad, a razlog može biti gravitacija učenika iz okolice Dajle i Karigadora i prema bujskom ili tarskom upisnom području.

Pozitivan je primjer osnovne škole u Oprtlju koja je 2017. upisala 10 učenika više od očekivanog broja (radi se o maloj školi pa je to ekvivalent porastu od gotovo polovice očekivanog broja), a zanimljiv je primjer OŠ Tar-Vabriga koja bilježi kontinuirani priljev, dijelom i zbog toga što je donedavno u petom razredu zapimala veći dio učenika iz područne škole Nova Vas koja administrativno pripada porečkom upisnom području. Nakon otvaranja OŠ Finida u Poreču i taj trend gotovo da prestaje, jer većina učenika iz Nove Vasi bira nastavak školovanja u novoj školi.

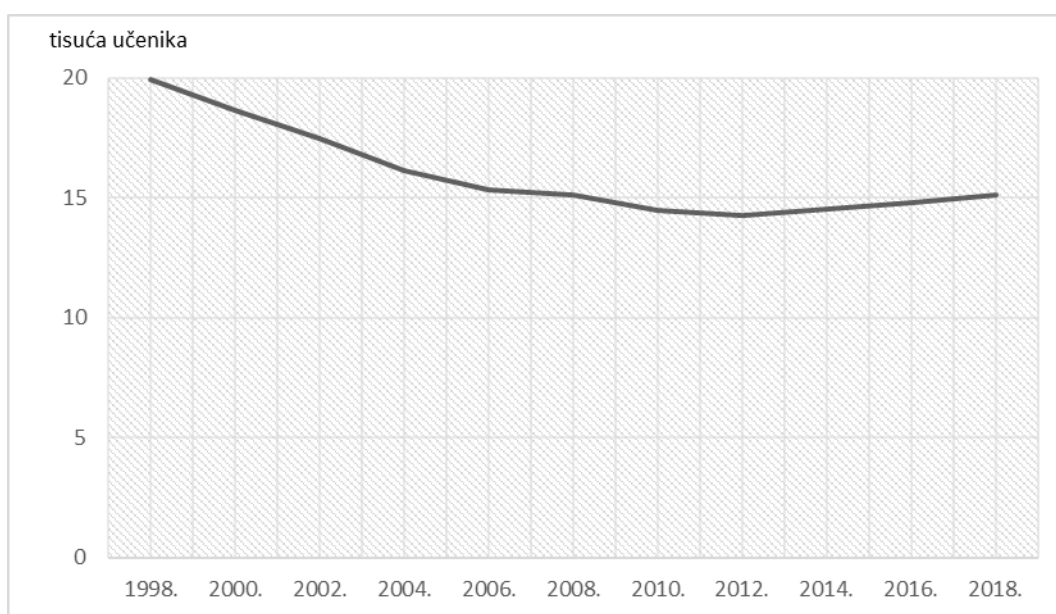
Sudeći prema svemu navedenom, očito je da ostvareni potencijal učenika koji će upisati školu ovisi o lokaciji škole te može varirati, pa se stoga treća postavljena hipoteza ne može u potpunosti potvrditi.

2.1.Promjena broja učenika i osnovnih škola

Sukladno opisanim demografskim kretanjima, te kretanjima broja učenika po upisnim područjima, kreće se i ukupan broj djece učeničke dobi u istarskim školama. U nastavku ćemo utvrditi kretanje ukupnog broja učenika po školama u Istarskoj županiji od šk. godine 1998./99. do 2018./19., te istovremenu promjenu broja matičnih škola i njihovih područnih odjela.

2.1.1. Promjena broja učenika

U školskoj godini 1998./99., prema evidenciji Ureda državne uprave u Istarskoj županiji, osnovne je škole na području Istre pohađalo ukupno 19 958 učenika, dok je prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja u školskoj godini 2018./19. istarske osnovne škole upisalo ukupno 15 106 učenika. U razdoblju od 20 godina, dakle, ukupan broj učenika smanjio se za gotovo jednu četvrtinu (24,3 %)! Iako je posljednje četiri godine broj učenika u porastu, ukupno se radi se o drastičnom padu koji je najizraženiji u razdoblju od 1998. do 2006. godine (sl. 5).

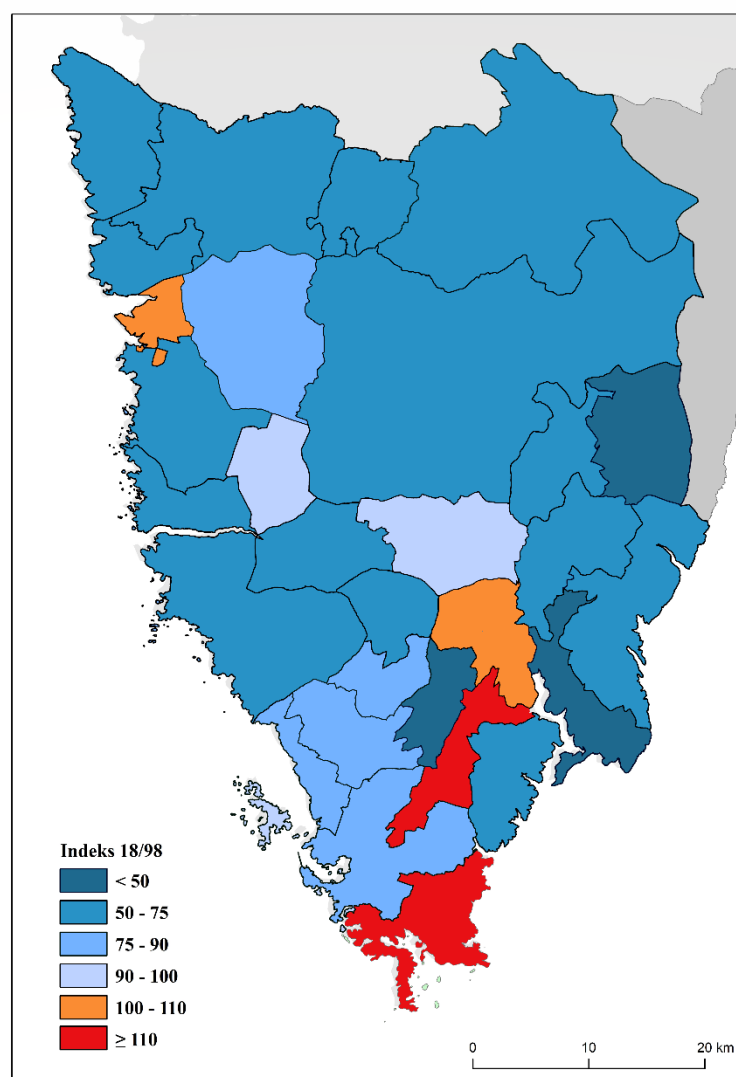

Sl. 5. Kretanje ukupnog broja učenika u osnovnim školama u Istarskoj županiji 1998. – 2018. godine

Izvor: Ured državne uprave, 2018

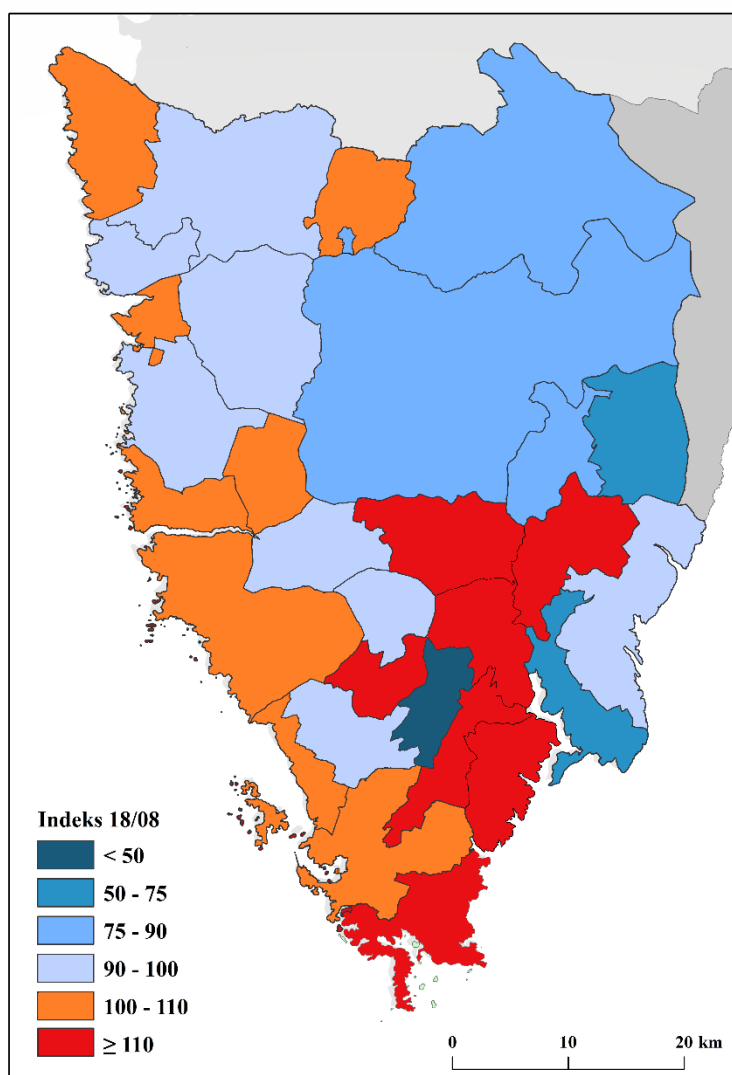
Kad je riječ o promjeni broja učenika po upisnim područjima (sl. 6), vidljivo je da je većina upisnih područja u posljednjih 20 godina izgubila od jedne četvrtine do čak polovice ukupnog broja učenika. Osobito su ugrožena upisna područja Raše, Čepića i Divšića (najmanja osnovna škola sa svega 22 učenika), a samo su Tar i Barban uspjeli zadržati otprilike jednak broj učenika kao prije 20 godina (zapravo povratiti, jer u razdoblju do 2006. bilježe pad broja učenika). Porast od oko 25 % bilježe pulski prigradski centri (Medulin i Marčana), a pritom treba naglasiti da su dvije područne škole iz pulskog upisnog područja, koje su kasnije pripojene drugim upisnim područjima (PŠ Banjole Medulinu, a PŠ Lobarika Marčani), u stanju iz 1997./98. uračunate kao sastavni dio novih im upisnih područja.

Sl. 6. Indeks promjene broja učenika u upisnim područjima osnovnih škola Istarske županije između 1998. i 2018. godine

Izvor: Mreža osnovnih škola, 2011; Vranković, 2017

Drugačiju sliku, međutim, nudi pregled u posljednjih 10 godina (sl. 7), u kojemu se očituje da najveći dio upisnih područja bilježi minimalan odmak (do 10 %), što znači da u pravilu zadržava sličan broj učenika. Dakle, nakon drastičnog pada u razdoblju 1998. – 2008. godina, u sljedećem desetogodišnjem razdoblju većina područja uspijeva se oporavljati i u najmanju ruku - ne gubiti učenike. Problematična, međutim, ostaju upisna područja (sjevero)istočne i središnje Istre, te malih škola (npr. Divšići), dok pulska okolica i dalje bilježi porast. Zanimljivo je da značajno raste i broj učenika na južnom dijelu istočne obale, te u Nedešćini, Žminju i Juršićima, no u obzir treba uzeti da se radi o bitno manjim apsolutnim brojkama (porast do 40 učenika).

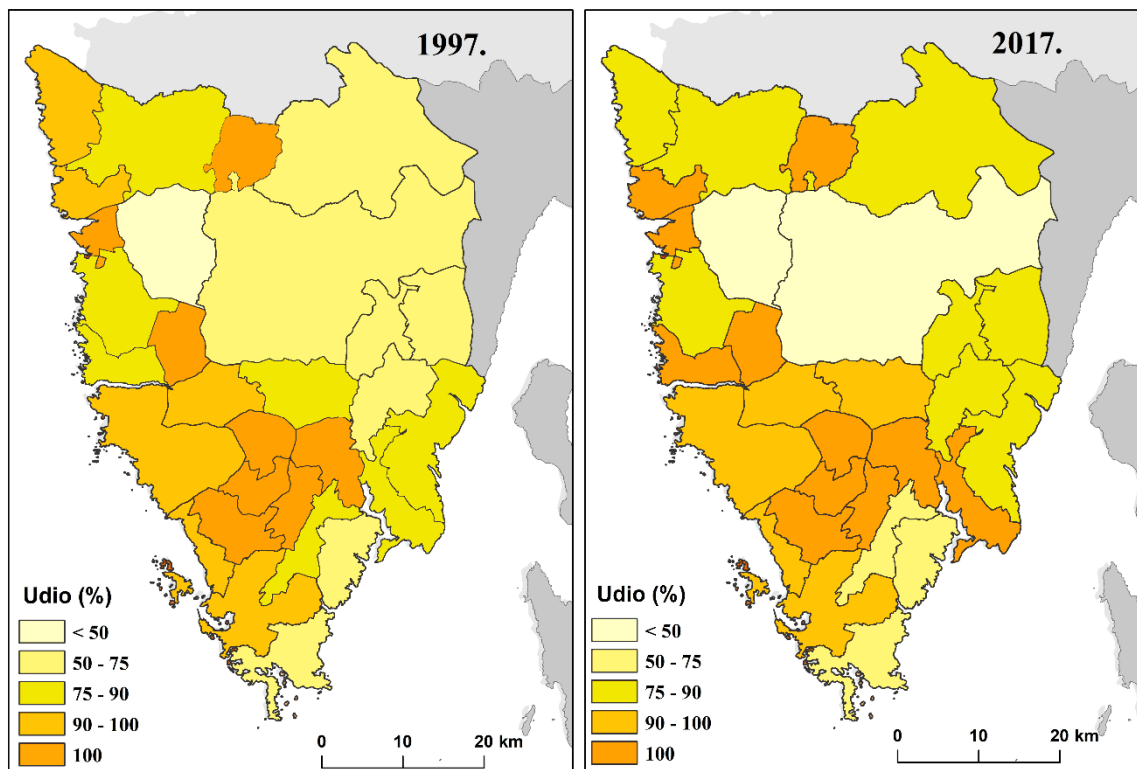
Sl.7. Indeks promjene broja učenika u upisnim područjima Istarske županije 2008. – 2018. godine

Izvor: Mreža osnovnih škola, 2011; Vranković, 2017

2.1.2. Odnos broja učenika u matičnim i područnim školama

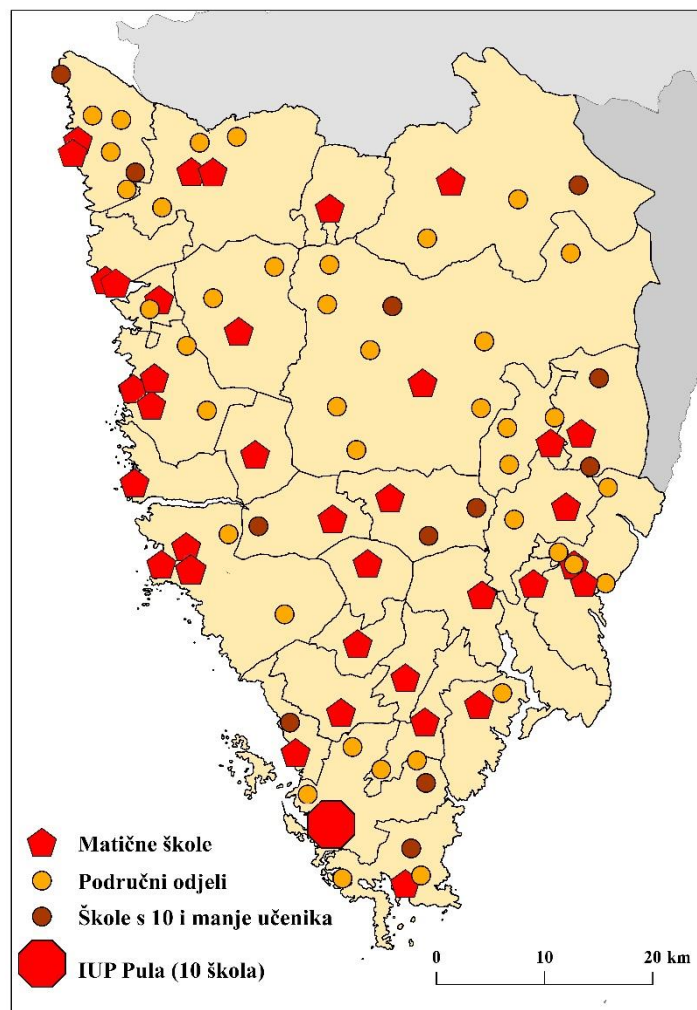
Posebnu pozornost treba obratiti na tzv. područne škole, koje na razini Istarske županije pohađa otprilike 15 % ukupnog broja učenika. Taj je omjer između školske godine 1997./98. i 2017./18. ostao isti (promjena od svega 0,97 %), ali dok je u prvoj polovici promatranog razdoblja broj učenika u matičnim i područnim školama opadao jednakim intenzitetom, kasnije se javlja očit nerazmjer. Naime, ukupan broj učenika u matičnim školama u posljednjih deset godina ostao je gotovo jednak (- 0,2 %), no područne škole nastavile su gubiti učenike (ukupan pad od 7 %). Takav trend, kojim je potvrđena četvrta hipoteza, može se pripisati nastavku procesa migracija selo-grad, a uzme li se u obzir da je riječ o ustanovama koje u pravilu pohađa malen, uglavnom dvoznamenkast broj polaznika, za pretpostaviti je da će se upravo područne škole prve suočiti s problemom nedovoljnog broja učenika za održavanje nastave.

Istovremeno, dok je relativan omjer učenika u matičnim i područnim školama na razini županije ostao nepromijenjen (85:15), ističu se slučajevi nekoliko kriznih upisnih područja u kojima je došlo do osjetnog smanjenja relativnog broja učenika u područnim školama (sl. 8). Uglavnom je riječ o područjima istočne obale (Krnica, Čepić, Nedešćina, Raša) te sjeverne Istre (Buzet, Buje), koja su detektirana kao depopulacijska, uz statistički izuzetak Vrsara koji je ostao bez postotka učenika koji su pohađali zatvorenu područnu školu u Funtani. Razvidno je da upisna područja u kojima su sva djeca upisana u matičnu školu nisu imala nijedan područni odjel.

Sl. 8. Udio učenika u matičnim osnovnim školama Istarske županije 1997. i 2017. godine
Izvor: Ured državne uprave, 2018.

Iz neravnomjernog kretanja broja učenika u matičnim i područnim školama proizlazi i zabrinjavajući podatak da u školskoj godini 2018./19. čak 22 područne škole imaju manje od 20 učenika, a njih 12 pohađa 10 ili manje učenika (sl. 9). Specifikum je pet odjela na talijanskom jeziku koji po prilici okupljaju manji broj učenika, a poseban je primjer područna škola u Lanišću koja ih u aktualnoj školskoj godini broji svega dvoje! Razlog zbog kojeg i dalje nije zatvorena jest prostorna dislociranost u brdsko-planinskom području Ćićarije, jer u protivnom bi se i ona našla na popisu napuštenih školskih objekata.

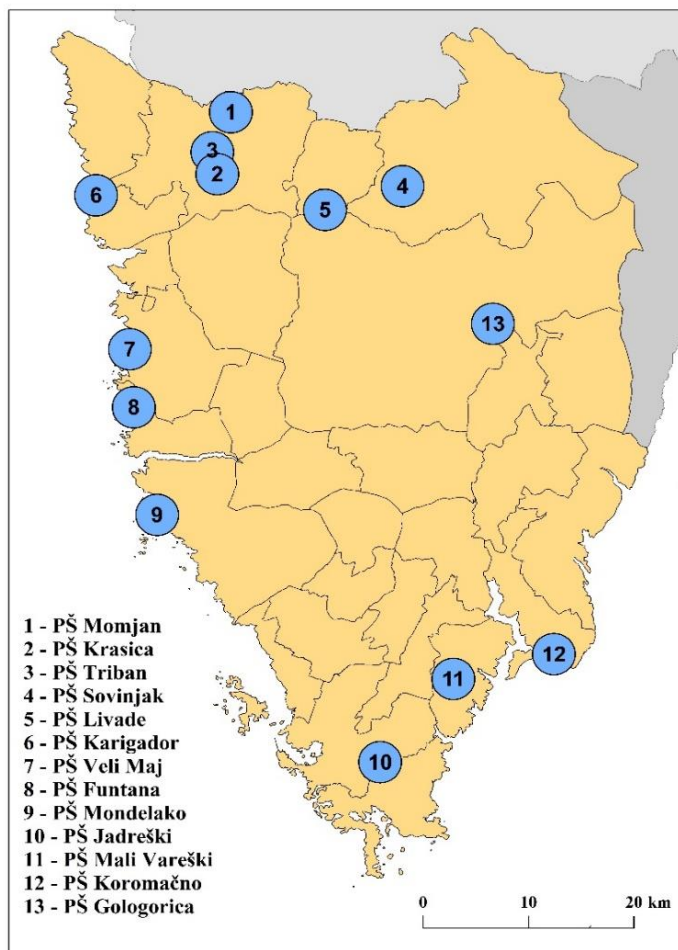
Sl. 9. Osnovne škole u Istarskoj županiji na početku školske godine 2018./19.

Izvor: Ured državne uprave, 2018.

2.1.3. Promjena broja školskih objekata

Prema evidenciji Ureda državne uprave Istarske županije, početkom šk. godine 1998./99. na području Istarske županije djelovalo je ukupno 45 matičnih osnovnih škola, uključujući pet škola na talijanskom jeziku, a ne računajući centre za odgoj i obrazovanje u Puli i Labinu. Pod njihovom je ingerencijom djelovalo ukupno 68 područnih škola. Uvidom u podatke na početku šk. godine 2018./19. na istom području i prema istim kriterijima postoji 46 matičnih osnovnih škola s 54 područna odjela. Iz navedenog slijedi da je u promatranom razdoblju otvorena jedna nova matična škola – a riječ je o OŠ Finida u Poreču, otvorenoj baš 2018. – dok je s radom prestalo ukupno 14 područnih odjela.

Naknadnim informiranjem ustanovljeno je da PŠ Centinera u Banjolama djelovala samo kao privremeno odjeljenje za članove obližnjeg prihvatilišta prognanika iz ratom zahvaćenih područja, stoga je točnije ustanoviti da je tijekom posljednjih 20 godina na području Istarske županije zatvoreno ukupno 13 područnih škola (sl. 10).

Sl. 10. Škole u Istarskoj županiji koje su izgubile obrazovnu funkciju u razdoblju 1998. – 2018. godine

Izvor: Ured državne uprave, 2018.

Istovremeno se može primijetiti da su zatvorene škole podjednako zastupljene na obali i u unutrašnjosti Istre, suprotno petoj hipotezi. Istu valja i dodatno razlučiti, jer je zapadna obala u suprotnosti s istočnom koja većim dijelom spada u demografski ugroženija područja, dok gašenje područnih škola nije iznimka ni na zapadnoj obali, što se objašnjava neposrednom blizinom većih urbanih središta.

2.2. Stanje školskih objekata napuštenih nakon 1998. godine (terenski rad)

Ranije je ustanovljeno da je na početku školske godine 2018./19. u Istarskoj županiji radilo ukupno 46 osnovnih škola, te njihova 54 područna odjela. Nastava se pritom provodila u 97 školskih objekata, jer u četiri su slučaja isti objekti namijenjeni za odjele zasebnih matičnih škola (na talijanskom i hrvatskom jeziku), a u jednom se slučaju (Tar-Vabriga) razredna i predmetna nastava odvijaju u dva različita objekta.

Vlasništvo nad objektom presudna je stavka u trenutku kad zgrada izgubi obrazovnu funkciju, jer pitanje (pre)namjene objekta tada se, logično, prenosi s osnivača škole na vlasnika građevine. Većina školskih zgrada u Istarskoj županiji, međutim, pripada upravo Županiji ili jedinicama lokalne samouprave (tab. 1).

Tab. 1. Vlasnici osnovnoškolskih objekata u Istarskoj županiji 2018. godine

Vlasnik školskog objekta	Objekata
Škola	35
Jedinica lokalne ili regionalne samouprave	49
Više vlasnika	5
Zajedničko vlasništvo škole i JLS	3
Republika Hrvatska	2
Društveno vlasništvo	1
Zajednica Talijana	1
Sudski postupak	1
UKUPNO	97

Izvor: Izvješće o obavljenoj reviziji učinkovitosti – kapitalna ulaganja u osnovne i srednje škole na području Istarske županije, 2018.

Kako se može vidjeti iz Tab.1., od ukupno 97 objekata, gotovo polovica je u vlasništvu jedinica lokalne ili regionalne samouprave. Ukupno 35 objekata u vlasništvu je matičnih škola, u tri slučaja škole i općine dijele vlasništvo, pet objekata ima više vlasnika, a dva su u vlasništvu Republike Hrvatske. Oko prava na školski objekt u Rovinjskom selu vodi se sudski spor, zgrada talijanske škole u Poreču u vlasništvu je Zajednice Talijana, a ona područne škole u Sutivancu slovi kao društveno vlasništvo.

U prethodnom je poglavlju ustanovljeno da je na području Istarske županije u posljednjih 20 godina s radom prestalo ukupno 13 područnih škola. U 12 slučajeva razlog je

bila neodrživost zbog manjka učenika, dok je razlog zatvaranja škole u Velom Maju izgradnja nove škole u neposrednoj blizini. Istovremeno treba spomenuti i primjere u kojima se stare školske zgrade napuštaju zbog izgradnje novih, no recentni slučajevi iz Petrovije i Žbandaja ukazuju na prevladavajuću opciju rušenja stare i izgradnje nove zgrade na istoj lokaciji. Predmet terenskoga istraživanja stoga je bilo aktualno stanje spomenutih 13 objekata u kojima se nastava prestala izvoditi u razdoblju nakon 1998. godine.

PŠ Momjan (OŠ Mate Balote, Buje)

Najviše, čak tri od trinaest područnih škola zatvorenih u posljednjih dvadeset godina, nalazilo se pod ingerencijom OŠ *Mate Balote* u Bujama. Posljednja je 2017. godine bez učenika ostala škola u Momjanu, naselju neposredno uz granicu s Republikom Slovenijom. Zgrada u kojoj je škola djelovala, međutim, nije izgubila obrazovnu funkciju, s obzirom da u njoj i dalje djeluje područni odjel talijanske škole *Edmondo De Amicis* iz Buja, koji je u prošloj nastavnoj godini pohađao 21 učenik, ali i područni odjel talijanskog dječjeg vrtića *Mrvica*. Prema tome, prenamjena zgrade trenutno nije potrebna, a prestanak rada škole još nije službeno zatražen s obzirom da u matičnoj školi iskazuju nadu da bi se područni odjel u Momjanu mogao revitalizirati, iako demografski pokazatelji nisu obećavajući. Udaljenost od matične škole iznosi oko 6 i pol kilometara.

Sl. 11. Dječji vrtić i talijanska škola u zgrada nekadašnje područne škole u Momjanu
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Krasica (OŠ Mate Balote, Buje)

Područni odjel u selu Krasica, oko pet kilometara udaljenom od matične škole u Bujama, bez učenika je ostao u školskoj godini 1999./2000. U proteklih 18 godina školska zgrada u Krasici zapuštena je i posve devastirana, iako je smještena na atraktivnoj lokaciji, neposredno uz glavnu prometnicu sjeverne Istre (D21). Nakon što se prvotni planovi o prenamjeni prostora (npr. centar maslinarstva) nisu ostvarili, prije nekoliko godina Grad Buje prodao je zgradu u privatno vlasništvo.

Sl. 12. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Krasici

Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Triban (OŠ Mate Balote, Buje)

Za razliku od primjera iz Krasice, u obližnjem naselju Triban drugačiji je primjer uspješne prenamjene napuštenog školskog objekta. Tamošnji područni odjel prestao je s radom 2002. godine, otkad učenici idu u 4 km udaljenu matičnu školu, ali je zgrada uskoro dobila vrlo konkretnu namjenu.

U zgradi bivše škole u Tribanu, naime, od 2015. godine djeluje hostel s 24 ležaja, otvoren u sklopu biciklističkog i planinarskog prenoćišta (tzv. friendly centar) na trasi turističke destinacije *Parenzana*. Riječ je o prekograničnom projektu uređenja biciklističke rute na potezu nekadašnje uskotračne pruge koja je spajala Poreč i Trst, a koja prerasta u prepoznatljivu destinaciju cikloturizma, kao sve popularnijeg oblika turizma u (sjevernoj) Istri.

Vlasnik zgrade bio je Grad Buje, koji se priključio projektu izvedenome u sklopu treće faze provedbe projekta *Parenzana*, financiranoga putem Operativnoga programa suradnje IPA Slovenija-Hrvatska 2007. - 2013., pod nazivom *Parenzana Magic* (Interreg, 2018). Na taj je način u slojevit proces revitalizacije nekadašnje putničke trase uklopljen i primjer obnove napuštenog školskog objekta za potrebe turizma.

Sl. 13. Hostel u zgradi nekadašnje područne škole u Tribanu

Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Sovinjak (OŠ Vazmoslava Gržalje, Buzet)

Naselje Sovinjak nalazi se u osobito depopulacijskom brdskom predjelu Bužeštine, a područna škola bez učenika je ostala još 2000. godine. Danas se u školskoj zgradi nalaze dva stana; u jednom stanuje umirovljeni djelatnik škole, a u drugom živi učitelj razredne nastave u matičnoj OŠ *Vazmoslava Gržalje* u 8 km udaljenome Buzetu, također bivši djelatnik područnog odjela, sa svojom obitelji. Zgrada je u vlasništvu Istarske županije te joj je potrebna adaptacija, ali stanarima nije dozvoljeno ulaganje niti su u mogućnosti trajno otkupiti stanove. To im prema riječima stanara predstavlja ozbiljan problem, s obzirom da Županija ne održava zgradu otkako se u njoj ne odvija nastava.

Sl. 14. Zgrada nekadašnje područne škole u Sovinjaku

Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Livade (OŠ Vazmoslava Gržalje, Buzet)

Područna škola u Livadama, naselju u dolini Mirne, nema učenika od 2017. godine, no vlasnik zgrade (Općina Oprtalj) u kratkom je roku našao zgradi novu namjenu. Radi se stambeno-poslovnoj funkciji; stambena jer su u njoj ostali stanovati zaposlenici škole koji su i ranije koristili stanove u školskoj zgradi, a poslovna jer su prostorije u kojima se odvijala nastava date u zakup proizvođačima vina i maslinovog ulja kao skladišni prostor. Da bi se u zgradi izgrađenoj prije 90 godina dugoročno mogle obavljati i druge djelatnosti, potrebna je dodatna rekonstrukcija.

Sl. 15. Zgrada nekadašnje područne škole u Livadama
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Karigador (OŠ Rivarela, Novigrad)

Područni odjel novigradske Osnovne škole *Rivarela* smješten u Karigadoru nije u funkciji posljednjih deset godina, a učenici pohađaju podjednako udaljene (cca. 6,5 km) škole u Novigradu ili sjedištu općine, Brtonigli. Zgrada je u međuvremenu zapuštena, a odnedavno i prokišnjava te je u ruševnom stanju. I dalje je u vlasništvu škole koja priprema projekt prenamjene postojećih objekata bivše škole i dječjeg vrtića u Međunarodni centar za djecu i mlade *Kariga d'Or* te popratni omladinski hostel. Objekti bi prema projektnom sažetku trebali služiti provedbi raznih radionica i projekata za edukaciju djece i mladih, odnosno za pružanje obrazovnog i turističkog sadržaja tijekom cijele godine. Nositelji projekta su OŠ *Rivarela* i Istarska županija, a detaljnija projektna dokumentacija, prema informacijama iz matične škole, još je u izradi te se njome planiraju prijaviti na natječaj za sufinanciranje iz fondova Europske unije. Početak rekonstrukcije je planiran u razdoblju od sljedećih pet godina.

Sl. 16. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Karigadoru
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Veli Maj (OŠ Poreč, Poreč)

Veli Maj je prigradsko naselje na sjeveru Grada Poreča, tri kilometra udaljeno od novoizgrađene OŠ *Finida* koja je počela s radom od školske godine 2018./19. Tim su povodom učenici područnog odjela u Velome Maju usmjereni na pohađanje nove škole, a zgrada u kojoj se ranije odvijala nastava služit će za potrebe predškolskog uzrasta. Uoči useljenja dječjeg vrtića s dvije jasličke skupine, radilo se na renoviranju zgrade i dvorišta. Završetak radova planiran je početkom 2019. godine.

Sl. 17. Zgrada nekadašnje područne škole u Velome Maju
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

Sl. 18. Radovi na preuređenju zgrade nekadašnje područne škole u Velome Maju
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Funtana (OŠ Vladimira Nazora, Vrsar)

Iako se 2006. godine Općina Funtana izborila za status samostalne općine, njezino je sjedište svega 3 km udaljeno od Vrsara, s kojim je i funkcionalno povezano. Posljedica toga je i integracija učenika iz Funtane u matičnu osnovnu školu u Vrsaru. Prostorije u kojima su učenici iz Funtane pohađali prva četiri razreda osnovne škole do šk. godine 2002./03. nalaze

se u zgradi koja je u vlasništvu novoosnovane Općine Funtana i koristi se upravo za rad općinskih institucija. Osim što dio služi kao sjedište i skladište komunalnog poduzeća, u zgradi se povremeno odvijaju i sjednice općinskog Vijeća, a plan je da se zgrada uskoro obnovi i u potpunosti preuzme funkciju sjedišta Općine, s pripadajućim društvenim prostorijama.

Sl. 19. Zgrada nekadašnje područne škole u Funtani
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Mondelako (OŠ Vladimira Nazora, Rovinj)

Područna škola u rovinjskom prigradskom naselju Mondelako nema učenika još od 2013. godine, premda službeni postupak zatvaranja školske ustanove još nije okončan. Zgrada u vlasništvu Grada Rovinja nije ostala bez namjene, nego je dječji vrtić *Neven* proširio svoju djelatnost na cjelokupni prostor. Zanimljivo je da se u neposrednoj blizini nekadašnje područne škole gradi potpuno novo stambeno naselje (sl. 21), što otvara mogućnost naglog porasta broja stanovnika. S druge strane, matična škola *Vladimira Nazora* udaljena je svega nešto više od dva kilometra.

Sl. 20. Dječji vrtić Neven u zgradi nekadašnje područne škole Mondelako
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

Sl. 21. Izgradnja novog stambenog naselja Mondelako
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Jadreški (OŠ Kaštanjer, Pula)

Primjer područne škole u naselju Jadreški specifičan je zbog prostornih odrednica toga naselja koje, iako u sklopu Općine Ližnjan, praktički pripada široj gradskoj regiji Pule. S obzirom na dobru povezanost s regionalnim centrom (redovitom gradskom linijom autobusa!), stanovnici naselja Jadreški intenzivno gravitiraju Gradu Puli u kojem djeluje čak deset osnovnih škola, uključujući i nekada im matičnu OŠ *Kaštanjer*. Istovremeno je svega 4 km udaljena područna škola u Šišanu. Prema tome, iako kao suburbano područje ima perspektivu demografske revitalizacije, obnavljanje osnovnoškolske funkcije u naselju Jadreški ne čini se kao realna opcija. Imajući to u vidu, Općina Ližnjan kao vlasnik derutne građevine u kojoj se nastava ne odvija već punih 20 godina, planira obnovu prostora i prenamjenu u jaslice i dječji vrtić.

Sl. 22. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u naselju Jadreški
Izvor: Snimio autor (9. 11. 2018.)

Mali Vareški (OŠ Vladimira Nazora, Krnica)

Posljednja u nizu područnih škola zatvorenih na području Općine Marčana jest ona u naselju Mali Vareški nedaleko od odmorišta Duga Uvala. Zbog manjka učenika, nastavna aktivnost obustavljena je 2000. godine, a premda u matičnoj školi u Krnici tvrde da su postojale razne inicijative prenamjene (jedna od kojih je i ustupanje prostora udomiteljskim obiteljima), iz Općine Marčana (vlasnik zgrade) informiraju da konkretnog plana

prenamjene nema "na stolu". U međuvremenu zgrada povremeno služi kao biračko mjesto, a češće ju za svoje aktivnosti koriste članovi Društva sportske rekreacije *Budava* iz Kavrana.

Sl. 23. Zgrada nekadašnje područne škole u naselju Mali Vareški

Izvor: Snimio autor (11. 11. 2018.)

PŠ Koromačno (OŠ Ivana Batelića, Raša)

Područna škola u Koromačnu, naselju uz tvornicu cementa na istočnoj obali Istre, administrativno je pripadala OŠ *Ivana Batelića* u Raši, sjedištu općine u kojoj se nalazi, usprkos boljoj prometnoj povezanosti s Gradom Labinom. Među promatranim primjerima najudaljenija je od matične škole, od koje ju dijeli čak 20 kilometara. Bez učenika je područni odjel u Koromačnu ostao 2011. godine i otad je školska zgrada zapuštena. Veliki problem procesu prenamjene predstavlja nerazjašnjeno imovinsko stanje, jer iako je Županija održavala zgradu za vrijeme dok se u njoj odvijala nastava, nakon gubitka obrazovne funkcije vlasništvo nad objektom potražuje više osoba i rješavanje imovinskih odnosa bit će prvi korak u planiranoj revitalizaciji. Prema riječima ravnateljice OŠ *Ivana Batelića*, prof. Greis Franković, inicijalni sastanci već su održani, ali je trenutno u prvom

planu projekt rekonstrukcije zgrade matične škole u Raši, zbog čega se cjelokupna nastava privremeno odvija u Labinu.

Sl. 24. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Koromačnu
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

PŠ Gologorica (OŠ Vladimira Nazora, Pazin)

Najnoviji slučaj obustave nastave u jednoj od istarskih područnih škola nalazi se u naselju Gologorica 12 kilometara udaljenome od Pazina. Tamošnji primjer ujedno je i specifičan, s obzirom da se nastava do ljeta 2018. godine odvijala u prostoru zgrade koja pripada Općini Cerovlje i u kojoj se nalazi Društveni dom za potrebe mještana (sl. 25). Istovremeno, nekadašnja školska zgrada nalazi se na ulasku u naselje i u ruševnom je stanju (sl. 26). Grad Pazin kao osnivač škole, na prijedlog školskog odbora matične OŠ *Vladimira Nazora*, 2014. je pokrenuo proces prodaje nekretnine koji je višekratno ponavljan uz korekciju cijene, ali do prodaje nije došlo.

Sl. 25. Općinska zgrada u Gologorici u kojoj se do 2018. održavala nastava
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

Sl. 26. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Gologorici
Izvor: Snimio autor (8. 11. 2018.)

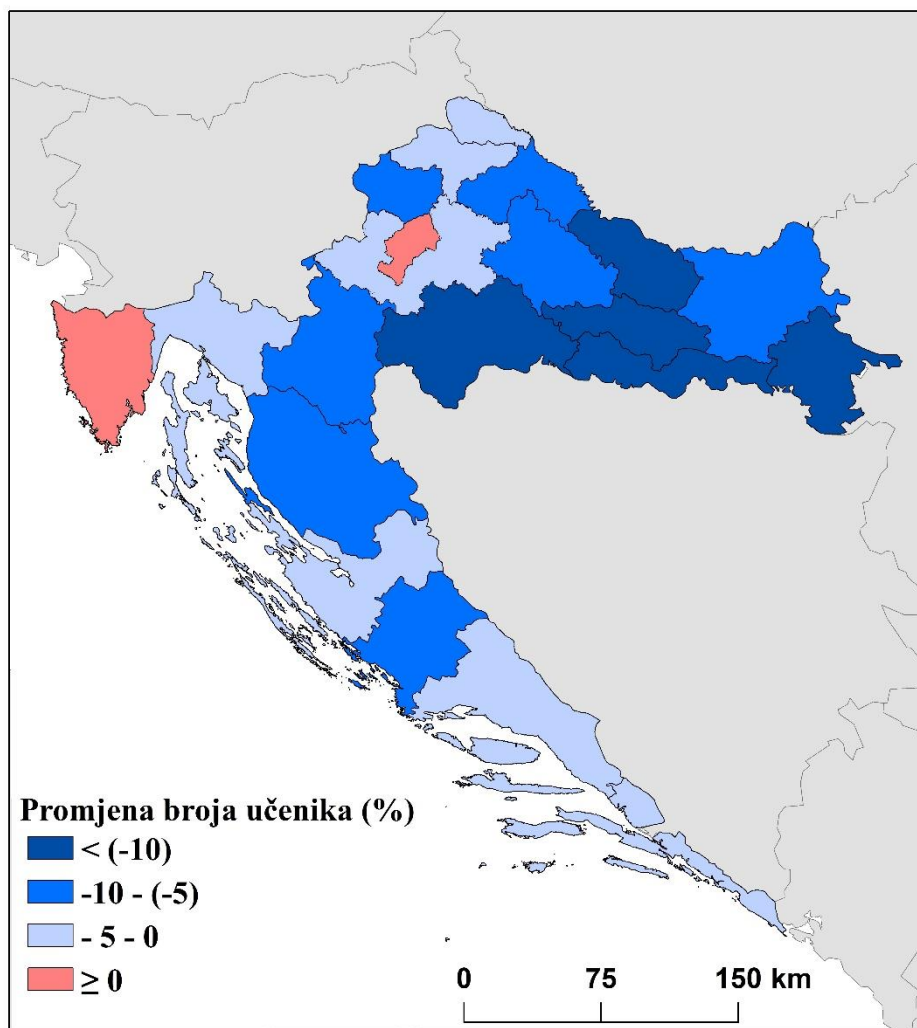
3. RASPRAVA

Tradicija školstva u Istri duga je i slojevita, no u posljednjim ju desetljećima obilježavaju slični trendovi kao i u ostatku Hrvatske. Nakon intenzivnog razdoblja deruralizacije u 2. polovici 20. stoljeća, rastao je i broj napuštenih školskih objekata u selima diljem istarskog poluotoka. Takvih je objekata danas mnoštvo; neki od njih s vremenom se ruše, neki postepeno propadaju, a neki su dobili nove funkcije i njihova je nekadašnja namjena već zaboravljena.

Zbog jasnoće uzorka, odnosno dostupnosti podataka te određenja vlasničkih odgovornosti, u ovom je radu fokus bio na recentnom razdoblju nakon osamostaljenja Hrvatske, odnosno na školama koje su zatvarane u posljednjih dvadesetak godina. S obzirom da je zadržavanje stanovništva na depopulacijskim područjima usko vezano za dostupnost temeljne funkcije poput obrazovne, radi se o puno širem problemu od pitanja prenamjene objekta. Međutim, ukoliko je gubitak obrazovne funkcije već neophodan, onda je u interesu preostalog stanovništva da se napušteni objekt racionalno prenamijeni. Budući da su strateška saznanja sve dostupnija, taj je proces prenamjene danas također znatno lakše razmotriti negoli u slučajevima prije 1991. godine.

Usprkos aktualnosti ove tematike, dosadašnja istraživanja ograničena su na statističku evidenciju smanjenja broja učenika ili na popisivanje školskih objekata, stoga je ideja provedenog istraživanja bila konkretna analiza kojom će se u vezu dovesti demografske karakteristike prostora i porast broja napuštenih školskih objekata, te na ustanovljenom uzorku proučiti njihova prenamjena. Rezultati trebaju služiti kao poticaj za daljnja istraživanja i stručne analize kakvih na ovom području nedostaje.

Premda je po mnogočemu specifična regija u okviru Hrvatske, ni Istra nije izuzeta nepovoljnih demografskih procesa. No, iako govorimo o depopulaciji i pražnjenju prostora, zanimljivo djeluje podatak da je u posljednje četiri školske godine zabilježen porast ukupnog broja učenika u istarskim školama. Jedino još Grad Zagreb bilježi porast, iako se u oba slučaja radi o manje od 0,5 % ukupnog broja učenika. Međutim, u istom je razdoblju na razini cijele države zabilježen pad od 23 i pol tisuće (4,78 %) učenika, najviše u slavonskim županijama (sl. 27), stoga je činjenica da u odnosu na ostatak Hrvatske, Istarska županija i Grad Zagreb imaju najpovoljnije trendove kretanja broja učenika, makar se radilo i o minimalnom gubitku.

Sl.27. Promjena broja učenika u osnovnim školama po županijama između šk. god. 2015./16. i 2018./19.

Izvor: Školski rudnik, MZO, 2018.

Usprkos takvim pokazateljima, koji se mogu pripisati pozitivnijoj migracijskoj slici spomenutih jedinica regionalne samouprave, Istarska županija ne bilježi ravnomjernu prostornu raspodjelu. Upravo stoga, porast ili zadržavanje trenutnog broja učenika ne znači nužno i prestanak gašenja škola u ruralnim sredinama unutrašnje i (sjevero)istočne Istre.

Ranije smo ustanovili da je većina upisnih područja u posljednjih 20 godina izgubila od jedne četvrtine do čak polovice ukupnog broja učenika, ali i da se u posljednjih 10 godina taj trend popravio i da velik dio upisnih područja u Istri bilježi stabilnost u kretanju broja učenika. Međutim, ona koja su i dalje u gubitku većem od 10, pa čak i 20 posto učenika, upravo su područja unutrašnje i sjeverne Istre (Pazin, Buzet), te istočne obale (Raša, Čepić, Potpićan) s izuzetkom područja južno od Barbana (koje gravitira Puli).

Možemo, dakle, zaključiti da nakon osjetnog gubitka broja učenika krajem 1990-ih i početkom 2000-ih, u Istri u posljednjih desetak godina dolazi do oporavka i stabilizacije kretanja broja učenika, ali da problematična i dalje ostaju područja koja su otprije označena najugroženijima. Pritom se jasno nazire utjecaj centralizacije stanovništva, pa time i učeničkog kontingenta, u urbaniziranije zone zapadne obale te suburban prsten grada Pule s pripadajućim općinama.

Na taj su način potvrđene i uvodne dvije hipoteze, jer demografski uvjetovano smanjenje broja učenika nedvojbeno utječe i na smanjenje broja školskih objekata, a broj napuštenih objekata jest u porastu, što se glavninom odnosi na područne školske odjele u manjim sredinama.

Poseban problem u perspektivi predstavljaju i područne škole koje su na rubu gašenja, a većina kojih se nalazi upravo u kritičnim područjima, gdje su u padu i ukupan broj učenika, ali i omjer onih koji pohađaju područne škole u odnosu na matične. Zabilježili smo trenutnu brojku od dvanaest škola s 10 i manje učenika, s ekstremom u Lanišću gdje školu pohađaju svega dva učenika, te ukupno 22 škole s 20 i manje učenika. Mnoge od njih već sada prkose propisanim standardima, a trendovi ne idu u prilog njihovoj revitalizaciji. Kritične lokacije su im, naime, ili depopulacijska područja istočne obale i sjeverne zone u podnožju Ćićarije, ili neposredna blizina većih gradskih središta koja se pokazuju logičnijim izborom roditelja kod upisa djece, shodno dnevnim migracijskim tokovima i napretkom prometne infrastrukture i povezanosti s matičnim školama (primjer PŠ Jadreški). Neizvjesnost sudbine takvih škola ujedno je i odgovor na više utopijsku nego realnu mogućnost revitalizacije nekih od škola koje su zatvorene posljednjih godina.

Općenito, smisao i održivost škola s 10 i manje učenika krajnje je upitna, a osim u slučajevima izrazite prometne izoliranosti (otoci i brdsko-planinska područja), bitne su odrednice stupnjevi socijalizacije i kvalitete rada. U tom kontekstu, "male" škole nisu privlačne u slučajevima kad postoje realne mogućnosti direktnog upisa djece u "veću" matičnu školu, ali zamjećuje se zanimljiva inicijativa s ciljem održivosti manjih školskih odjela. Naime, manji broj učenika i veća posvećenost nastavnika poželjna je karakteristika rada s učenicima s teškoćama u razvoju, stoga neke škole, poput npr. OŠ Divšići, svoj opstanak prepoznaju u specijalizaciji za rad s odjelima djece s posebnim potrebama. Takav primjer čak i zvuči smisleno, no jasno je da se na postojećem uzorku može raditi o zaista

malom broju škola koje će na taj način skupiti dovoljan broj učenika i izbjeci obustavu nastave.

Očito je, dakle, da će pitanje prenamjene napuštenih školskih objekata i u budućnosti biti aktualno, čak i u Istri kao regiji koja bilježi pozitivnije demografske trendove od ostatka Hrvatske. Na primjerima škola zatvorenih u posljednjih 20 godina, vidi se da takav problem može biti riješen, ali da je to vrlo kompliciran i kompleksan proces.

Rezultati istraživanja sugeriraju da većina od 13 evidentiranih objekata koji su izgubili obrazovnu funkciju ipak nije u potpunosti napuštena, pa se ni šesta hipoteza ne može sasvim potvrditi. Točnije, svega pet nekadašnjih školskih objekata trenutno nema baš nikakvu namjenu, te se nalaze u ruševnom stanju i potrebna im je opsežna rekonstrukcija (Karigador, Krasica, Gologorica, Koromačno i Jadreški). Od pet navedenih, u Koromačnu je situacija otežana zbog zamršenih vlasničkih odnosa, jedan je objekt prodan privatnom vlasniku, jedan ne uspijeva pronaći kupca, dok u dva slučaja postoji konkretan plan vlasnika (škole, odnosno općine), ali još izvan procesa realizacije. Pritom namjera osnutka znanstvenog centra u Karigadoru zvuči kao idealan primjer prenamjene, no pitanje je hoće li se, i kada, ostvariti.

Objekt u Jadreškima u planu je prenamijeniti po predlošku tri sljedeća promatrana objekta, koja su donekle ostala u odgojnoj funkciji kao dječji vrtići. To je ostvarivo zbog činjenice da vrtići mogu djelovati i s manjim brojem djece, ali i da se radi o naseljima koja srastaju u urbane zone turističkih središta na zapadnoj obali (Mondelako, Veli Maj), ili u njima i dalje djeluju osnovnoškolska odjeljenja na talijanskom jeziku (Momjan).

U preostalim pet slučajeva radi se o djelomično riješenom pitanju prenamjene. U pravilu su to općinski prostori koji se privremeno ustupaju na korištenje, ali je pitanje dugoročne prenamjene otvoreno. Osobito je to slučaj u Malim Vareškima, dok općine Funtana i Oprtalj imaju plan preurediti prostore škola u Funtani i Livadama. Ti su prostori već sada u funkciji skladišta komunalnog poduzeća, odnosno lokalnih vinara i maslinara, pa je pitanje hoće li takvi i ostati ili će se doista uložiti u njihovu prenamjenu za nešto više od skladišnog prostora. U Livadama pritom treba riješiti i stambeno pitanje stanara u dijelu zgrade, dok je to i jedino pitanje vezano za objekt u Sovinjaku. Primjer iz Sovinjaka potvrđuje boljke slučajeva ustupanja objekta na korištenje, jer budućnost ovisi o tome koliko korisnik održava prostor koji nije njegovo vlasništvo, ili ga kao u Sovinjaku ne smije održavati, pa se time u pitanje dovodi dugoročna opstojnost objekta.

Upućuje to i na mnoge birokratske zapreke, pa tako problemi mogu biti vlasničke tj. imovinsko-pravne strukture, pa čak i konzervatorske prirode, jer u Istri pronalazimo i četiri primjera u kojima je školska zgrada označena kao zaštićeno kulturno dobro. Prema Izvješću o kapitalnim ulaganjima u osnovne i srednje škole na području Istarske županije (travanj 2018), radi se o objektima TOŠ B. Partentin Poreč, OŠ Centar Pula, PŠ Galižana, te OŠ V. Nazora Rovinj. To je ipak rjeđi slučaj od onog gdje objekt ima više vlasnika, ili je vlasnik područne škole općina, a osnivač škole obližnji Grad u kojem je matična škola. Mnogo je sličnih primjera koji se ne potenciraju dok je škola u funkciji, ali u slučaju potrebe za prenamjenom objekta mogu prerasti u ozbiljnu prepreku.

U konačnici, preostali primjer iz Tribana zapravo se jedini može opisati kao primjer smislene i uspješno provedene revitalizacije napuštenog školskog objekta. Pritom su iskorišteni i financijski resursi fondova EU te je potaknuta međunarodna suradnja. Na sličnom je tragu i objekt u Karigadoru, ali valja ponoviti da je taj projekt još u povojima. Zanimljivo je, međutim, da se u Tribanu radi o prenamjeni u turistički objekt, što je s obzirom na gospodarsku orijentaciju Istre sasvim očekivan i logičan oblik prenamjene. Što ne znači nužno i jedini mogući.

Uspoređujući stanje u Istarskoj županiji s nekim drugim dijelovima Hrvatske, već je u uvodu naveden primjer inicijative iz susjedne Primorsko-goranske županije koja je 2015. godine popisala napuštene objekte nekadašnjih područnih škola koje više nisu u funkciji. Na popisu se nalazi se ukupno 20 objekata, od kojih je 14 u vlasništvu matičnih škola, četiri u općinskom vlasništvu, a dvije pod ingerencijom Republike Hrvatske. Polovica je zatvorena u razdoblju nakon 1991. godine. U trenutku popisivanja većina (12) je bila prenamijenjena, ali po vrlo sličnim i sasvim usporedivim principima kao i u Istarskoj županiji. Dobar dio objekata tako je u službi aktivnosti kulturnih udruga i Mjesnih odbora (3) ili je imao stambenu namjenu za učitelje tj. deficitarnu radnu snagu (4) ili je pak namijenjen predškolskim aktivnostima (2). Tri su objekta u službi znanosti; jedne ekološke udruge, zatim NP Risnjak, a osobito je zanimljiv treći primjer iz Sungera kraj Mrkoplja, gdje je zgrada ustupljena na preuređenje i korištenje Biološkom odjelu Sveučilišta u Osijeku. Preostalih osam objekata vodilo se zapuštenima ili bez namjene, premda u nekoliko slučajeva postoje projekti prenamjene od strane lokalnih zajednica ili su pokrenuti procesi prodaje nekretnina privatnim investitorima.

Dok su u Istarskoj županiji objekti samo popisani, te ne postoji zajednička strategija njihove prenamjene, a u Primorsko-goranskoj je evidentirano i njihovo trenutno stanje, ali također bez daljnjeg upliva Županije, u Karlovačkoj županiji napravljen je korak više po pitanju akcije prenamjene objekata. S obzirom da je prenamjenu velikog broja tamošnjih školskih objekata sprječavao neriješen imovinsko-pravni status, Županija je s predstavništvom Programa za razvoj Ujedinjenih naroda (UNDP) još 2010. godine potpisala ugovor o suradnji na projektu rješavanja vlasničkih odnosa napuštenih područnih osnovnih škola u Karlovačkoj županiji za prenamjenu u gospodarske objekte ili objekte od javnog značaja, kako bi se spriječilo propadanje napuštenih područnih škola u ruralnom području Karlovačke županije, devastiranih tijekom i nakon Domovinskog rata te radi smanjenog broja djece učeničke dobi (UNDP, 2010).

Prema izvješću o provedbi projekta iz 2014. godine, ustupljenom od županijskog Upravnog odjela za školstvo, koordinacijsko tijelo odabralo je 17 napuštenih područnih škola za koje ujedno postoji i interes za korištenje iskazan od strane različitih fizičkih ili pravnih osoba; od gospodarskih (proizvodnja ili prerada npr. mini mljekara) do izrazito socijalne namjene (dom za starije osobe, dom za odgoj djece i mladeži). U izvješću se navodi kako je procedura morala biti individualna za svaki od objekata, za mnoge od kojih je bilo vrlo teško odrediti pravni slijed, a krutost zakonskog okvira usporila je i otežala rješavanje većine slučajeva.

Neki od njih ipak su uspješno prošli kroz navedeni proces, a najsvježiji je primjer iz 2018. godine; OŠ Vojnić je putem javnog natječaja, uz prethodnu službenu procjenu vrijednosti, prodala napušteni objekt područne škole koji nije u obrazovnoj funkciji, a sredstvima ostvarenim od istog izvršila zamjenu krova na školskoj sportskoj dvorani. Županija je u međuvremenu najavila da će i dalje potencirati zadržavanje financijskih prihoda u matičnim školama, te donirati objekte koji su u vlasništvu županije, što je slučaj područnih škola na području Slunja i Ogulina koje su postale objekti u službi lovnog turizma, te u Plaškom, Vojniću i Bosiljevu u kojima su zaživjeli proizvodni pogoni (Lider Media, 2018).

Primjer iz Karlovačke županije u konačnici izvrsno prezentira dvije važne značajke ove tematike. Jedna je kompliciranost i slojevitost zakonodavnog okvira prenamjene nekadašnjih školskih objekata, što taj proces čini osobito složenim i osjetljivim, dok s druge strane upućuje na pozitivan primjer osviještenosti čelnika županije o problemu zatvaranja

područnih škola s kojim se zbog svojih prostornih, odnosno demografskih karakteristika, Karlovačka županija intenzivno susreće.

Svjesni su toga, primjerice, i u Sisačko-moslavačkoj županiji, u kojoj se nalaze osobito depopulacijska područja Banovine. Na području te županije djeluje 35 osnovnih škola (Grad Sisak osnivač je njih devet, Grad Kutina pet, a Sisačko-moslavačka županija osnivač je 21 osnovne škole), a kontinuirano smanjenje broja djece u gotovo svim jedinicama lokalne samouprave za posljedicu ima smanjenje broja područnih škola s 35 na 21 u razdoblju od 1991. godine do danas. Stoga se u Razvojnoj strategiji Sisačko-moslavačke županije 2017. – 2020. kao jedna od razvojnih potreba navodi upravo prenamjena prostora nekadašnjih područnih škola u seoskim sredinama.

No, hoće li one doista i biti prenamijenjene, ovisit će o nizu faktora, jer kao što se može ustvrditi na primjerima iz Istarske i ranije spomenutih županija, procesi pretvorbe vlasništva i prenamjene, odnosno provedbe zamišljenih projekata, u pravilu teku prilično tromo. Iz navedenih se usporedbi ipak jasno nazire da nisu sve županije jednako posvećene problemu prenamjene napuštenih školskih objekata, premda u svakoj bilježimo najmanje deset novonastalih slučajeva samo u posljednja dva i pol desetljeća, a aktualni trendovi (sl. 27) ukazuju na daljnje smanjenje broja učenika u hrvatskim školama i posljedični porast broja napuštenih školskih objekata.

4. ZAKLJUČAK

Zabrinjavajuća demografska kretanja u Hrvatskoj prožimaju sve strukture našeg društva, pa među njima i školski sustav. U nizu problema i izazova s kojima se susrećemo uslijed smanjenja broja stanovnika te sve manjeg broja rođenih, a sve jačeg vala iseljavanja, javlja se i problem zatvaranja osnovnoškolskih objekata na područjima gdje više ne postoji dovoljan broj učenika za obavljanje obrazovne funkcije.

U ovom radu namjera je bila ustanoviti kako demografska kretanja utječu na zatvaranje osnovnih škola i slijedom toga na porast broja napuštenih osnovnoškolskih objekata nakon 1991. godine, te na primjeru Istarske županije istražiti njihov broj, prostornu distribuciju i perspektive prenamjene tih objekata.

Uvidom u kretanje broja učenika na području Istarske županije, te usporedbom s ostatkom Hrvatske, ustanovljeno je da u osnovnim školama u Istri 2018. godine ima približno pet tisuća učenika manje nego 20 godina ranije, ali i da je trend smanjenja posljednjih nekoliko godina zaustavljen, te da Istarska županija jedina, uz Grad Zagreb, bilježi minimalno, ali ipak pozitivno kretanje ukupnog broja učenika. Međutim, istovremeno je ustanovljeno da kretanje nije ravnomjerno u prostoru, te da područja koja su prepoznata kao depopulacijska i dalje gube stanovništvo, pa posljedično i učenike.

Na primjeru Istarske županije, u školskoj godini 2018./19. čak dvanaest škola djeluje s 10 i manje učenika, te im ozbiljno prijete gubitak obrazovne funkcije. Posebno su ugrožene manje škole na depopulacijskim područja središnje i sjeverne Istre te uz istočnu obalu. To su i područja na kojima osnovne škole, za razliku od okolice većih gradova na obali (uključujući i istočnu), upisuje broj učenika približan potencijalu temeljenom na broju rođenih na tom upisnom području, ali i na kojima raste omjer upisanih u matične škole, nauštrb područnih odjela koji su na izdisaju. Takva pojava također se može primijetiti i u neposrednoj blizini većih gradova kojima okolno stanovništvo gravitira, izabirući direktan upis u pripadajuće matične škole.

Nakon što škola ostane bez dovoljnog broja učenika za nastavak rada, postavlja se pitanje prenamjene objekta u kojem je djelovala. U Istarskoj županiji u protekla dva desetljeća obrazovnu je funkciju izgubilo ukupno 13 područnih škola. Većina tih objekata (7) još uvijek ima određenu namjenu, iako se ne može ustanoviti da su dugoročno i strateški prenamijenjeni, već su osnivači škola i(li) vlasnici objekata primakli jednostavnijim

rješenjima poput prodaje ili privremenog ustupanja prostora građanima te lokalnim poduzetnicima. Svega je jedan objekt planski prenamijenjen u turističke svrhe i to u sklopu međunarodnog projekta sufinanciranog iz fondova EU, uz potporu lokalne i regionalne samouprave. Pet objekata i dalje je bez funkcije te u ruševnom stanju.

Usporedbom sa stanjem u susjednoj Primorsko-goranskoj županiji, te primjerima iz Karlovačke i Sisačko-moslavačke županije, primjećuje se da perspektive napuštenih osnovnoškolskih objekata u ostatku Hrvatske počivaju na sličnim principima. Istih je u pravilu sve više, na razini Hrvatske ukupno 68 u posljednjih deset godina, a demografski trendovi sugeriraju da će takvih slučajeva biti i u budućnosti, po svemu sudeći i više u ostalim dijelovima Hrvatske nego u Istri.

Konačno, svakom pravovremenom analizom i detekcijom ugroženih upisnih područja, na kojima bi u skorije vrijeme moglo doći do gubitka obrazovne funkcije, mogu se razmotriti eventualne mogućnosti sprječavanja takvog scenarija, ali i lakše prevenirati mogući problemi koji će nastati nakon zatvaranja škole. Osim osiguranja obrazovnih prilika za preostalo stanovništvo, moglo bi se efikasnije djelovati na planu utvrđivanja vlasničkih odgovornosti prema objektu koji je izgubio svoju dosadašnju funkciju, te strateški i smisljeno planirati njegovu prenamjenu, sukladno realnim mogućnostima i potrebama stanovništva.

Literatura

Cohen, L., Manion, L., Morrison, K., 2007: *Metode istraživanja u obrazovanju*, Naklada Slap, Zagreb

Đokić, I., Sumpor, M., 2010: Mogućnosti obnavljanja brownfield lokacija u Hrvatskoj, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 20 (123), 57-87.

Jakovčić, M., Kajinić, J., Gašparović, S., 2013: Prenamjena vojnih brownfield lokaliteta : primjer prenamjene vojarne Karlo Rojc u Puli, *Annales : anali za istrske in mediteranske študije. Series Historia et Sociologia*. 23 (2); str. 487-500

Kadrov, K., Tabak, I., 2014: Kome propadaju bivše vojne nekretnine? Iskustva prenamjene u Hrvatskoj, Centar za mirovne studije i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2014.

https://bib.irb.hr/datoteka/763345.Kome_propadaju_bivse_vojne_nekretnine-Iskustva_prenamjene_u_Hrvatskoj.pdf (02. 08. 2018.)

Nejašmić, I., 2011: Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj, *Acta Geographica Croatica*, 38 (1), str. 1-14.

Pandžić, J., 2014: Prenamjena vojnih nekretnina u Hrvatskoj, *Polemos*, XVII(33-34), str. 194-196.

Pokos, N., Živić, D., 2006: *Suvremena demografska slika Istre*, u: Identitet Istre – ishodišta i perspektive: zbornik radova (ur. Manin, M. i dr.), Pula, lipanj 2004., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 393-417

Pokos, N., 2017: Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske, *Političke analize*, 8 (31), str. 16-23.

Raguž, M., 2017: Škole senjskog podgorja, *Senjski zbornik*, 44(1), str. 373-402.

Vranković, B., 2017: Geografski aspekt razvoja mreže osnovnih škola u Hrvatskoj, *doktorska disertacija*, Prirodoslovno-matematički fakultet u Zagrebu

Izvori

- *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja*, Narodne novine 63/08
- *Informacija o školskim zgradama područnih škola koje nisu u funkciji odgojno-obrazovnog procesa*, Upravni odjel za odgoj i obrazovanje Primorsko-goranske županije, 2015.
- Interreg projekt: Parenzana Magic - Route of health and friendship
<http://www.si-hr.eu/en2/map/parenzana-magic/> (04.11.2018.)
- *Izješće o obavljenoj reviziji učinkovitosti – Kapitalna ulaganja u osnovne i srednje škole na području Istarske županije*, Državni ured za reviziju, Područni ured Pazin, 2018.
- Lider Media: Karlovačka županija darovala vrijedne objekte Trgovačko-ugostiteljskoj školi <https://lider.media/aktualno/biznis-i-politika/hrvatska/sjajan-primjer-karlovačka-zupanija-darovala-vrijedne-objekte-trgovacko-ugostiteljskoj-skoli/> (20.11.2018.)
- *Odluka o donošenju Mreže osnovnih i srednjih škola, učeničkih domova i programa obrazovanja*, Narodne novine 22/11
- *Pomoć u rješavanju vlasničkih odnosa napuštenih područnih škola na području Karlovačke županije*, završni izvještaj projekta UNDP-a i Karlovačke županije, Upravni odjel za školstvo Karlovačke županije, 2014.
- *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991.: Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001.: Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Prenamjena napuštenih područnih škola u Karlovačkoj županiji,
<http://www.hr.undp.org/content/croatia/hr/home/presscenter/articles/2010/12/22/prenamjena-napusteni-podru-nih-kola-u-karlova-koj-upaniji.html> (20.11. 2018.)
- *Priopćenje Državnog zavoda za statistiku 29.travnja 2008.*, Godina XLV., broj 8.1.2., Zagreb, 2008. https://www.dzs.hr/Hrv/publication/2008/8-1-2_1h2008.htm

- *Priopćenje Državnog zavoda za statistiku 30.travnja 2018.*, Godina LV., broj 8.1.2., Zagreb, 2018. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/08-01-02_01_2018.htm

- "ŠeR - Školski e-rudnik", Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.hr/hr/ser-skolski-e-rudnik> (15.11.2018.)

- Ured državne uprave u Istarskoj županiji, Služba za opću upravu i društvene djelatnosti

- *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17

- *Županijska razvojna strategija Sisačko-moslavačke županije 2017. – 2020.*, SMŽ, 2018.

http://simora.hr/userfiles/%C5%BDRS%20SM%C5%BD_kona%C4%8Dan%20prijedlog_20.6.2018.pdf (20.11.2018.)

Popis slika, tablica i priloga

Sl. 1. Teritorijalni ustroj Istarske županije (stanje početkom 2019.).....	4
Sl. 2. Upisna područja osnovnih škola u Istarskoj županiji.....	5
Sl. 3. Indeksi promjene broja stanovnika u općinama i upravnim gradovima Istarske županije između 1991. i 2011. te 2001. i 2011. godine	11
Sl. 4. Razlika potencijalnog (očekivanog) i ostvarenog broja učenika u upisnim područjima osnovnih škola Istarske županije 2007. i 2017. godine	13
Sl. 5. Kretanje ukupnog broja učenika u osnovnim školama u Istarskoj županiji 1998. – 2018. godine	15
Sl. 6. Indeks promjene broja učenika u upisnim područjima osnovnih škola Istarske županije između 1998. i 2018. godine	16
Sl.7. Indeks promjene broja učenika u upisnim područjima Istarske županije 2008. – 2018. godine	17
Sl. 8. Udio učenika u matičnim osnovnim školama Istarske županije 1997. i 2017. godine	19
Sl. 9. Osnovne škole u Istarskoj županiji na početku školske godine 2018./19.	20
Sl. 10. Škole u Istarskoj županiji koje su izgubile obrazovnu funkciju u razdoblju 1998. – 2018. godine	21
Sl. 11. Dječji vrtić i talijanska škola u zgrada nekadašnje područne škole u Momjanu	23
Sl. 12. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Krasici.....	24
Sl. 13. Hostel u zgradi nekadašnje područne škole u Tribanu.....	25
Sl. 14. Zgrada nekadašnje područne škole u Sovinjaku	26
Sl. 15. Zgrada nekadašnje područne škole u Livadama	27
Sl. 16. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Karigadoru	28
Sl. 17. Zgrada nekadašnje područne škole u Velome Maju	29
Sl. 18. Radovi na preuređenju zgrade nekadašnje područne škole u Velome Maju.....	29
Sl. 19. Zgrada nekadašnje područne škole u Funtani	30
Sl. 20. Dječji vrtić Neven u zgradi nekadašnje područne škole Mondelako	31

Sl. 21. Izgradnja novog stambenog naselja Mondelako	31
Sl. 22. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u naselju Jadreški.....	32
Sl. 23. Zgrada nekadašnje područne škole u naselju Mali Vareški	33
Sl. 24. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Koromačnu	34
Sl. 25. Općinska zgrada u Gologorici u kojoj se do 2018. održavala nastava.....	35
Sl. 26. Napuštena zgrada nekadašnje područne škole u Gologorici	35
Sl.27. Promjena broja učenika u osnovnim školama po županijama između šk. god. 2015./16. i 2018./19	37
Tab. 1. Vlasnici osnovnoškolskih objekata u Istarskoj županiji 2018. godine.....	22
Prilog 1. Pisana priprema za nastavni sat geografije	IX

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVNI SAT GEOGRAFIJE		
Naziv i sjedište škole	Gimnazija Pula, Trierska 8, 52100 Pula	
Obrazovni program (zanimanje)	Opća gimnazija	
Ime i prezime nastavnika	Dameo Ramić-Kovačić	
Datum izvođenja nastavnog sata	veljača, 2019.	
Naziv nastavne jedinice	Suvremeni demografski trendovi Hrvatske – posljedice depopulacije	
Razred	4. razred / izborna nastava	
Tip sata	Obrada	
Kompetencije	Ishodi učenja	Zadaci kojima ću provjeriti ishode
1. Geografska znanja i vještine	<ul style="list-style-type: none"> - izračunava promjenu broja stanovnika (ili učeničkog kontingenta) po jedinicama lokalne samouprave - uspoređuje demografske podatke - određuje depopulacijske prostore u regiji - objašnjava uzročno-posljedične veze demografske slike prostora i gubitka prostornih funkcija - promišlja o mogućnostima prenamjene napuštenih objekata 	<ul style="list-style-type: none"> - izračunaj indeks promjene broja stanovnika (ili učeničkog kontingenta) u upravnom gradu/općini u međupopisnom razdoblju 2011./1991. - usporedi promjenu broja stanovnika (ili učenika) u općinama Istarske županije između 1991. i 2011. godine - na geografskoj karti odredi dijelove Istarske županije koji bilježe najveći pad broja stanovnika (učenika) - objasni kako suvremeni demografski trendovi (depopulacija, migracija selo-grad ...) utječu na prostorne funkcije (trgovina, obrazovanje i sl.) - osmisli oblik prenamjene napuštenog prostora u najbližoj općini koja bilježi pad broja stanovnika
2. Metodička kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> - aktivno sudjelovanje u nastavi - načela rada u skupinama - logičko promišljanje i zaključivanje - korištenje statističkim metodama 	
3. Komunikacijska kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> - razvijanje sposobnosti usmenog izražavanja - međuučenička suradnja 	
4. Socijalna kompetencija	<ul style="list-style-type: none"> - razumijevanje prostornih problema - razvijanje kreativnosti - rad u skupinama - primjereno ponašanje i uvažavanje ostalih učenika 	

TIJEK NASTAVNOG SATA			
Etape sata	Cilj etape	Opis aktivnosti učitelja	Opis aktivnosti učenika
Uvod	<ul style="list-style-type: none"> o provjera predznanja o poticanje znatiželje o najava cilja 	<p>Na Powerpoint prezentaciji prikazuje kartu promjene broja stanovnika u Hrvatskoj po općinama (indeks 11/91)</p> <p>Postavlja pitanja o pojmovima depopulacija, deruralizacija, urbanizacija</p> <p>Ispituje uzroke migracija selo-grad</p> <p>Pokazuje učenicima matičnu knjigu škole (uz prisustvo nadležne osobe) i podatke o broju učenika 1988., 1998., 2008. i 2018.</p> <p>Objašnjava hijerarhiju osnovnih i područnih škola, te postavlja pitanje učenicima koji žive na selu ili posjećuju rodbinu na selu, o broju stanovnika mlađe životne dobi u ruralnim predjelima i školama koje su tamo djelovale ili djeluju</p> <p>Najavljuje da će cilj nastavnog sata biti suočavanje s posljedicama demografskih kretanja u Istri</p>	<p>Analiziraju demografsku kartu Hrvatske</p> <p>Objašnjavaju pojmove depopulacija i urbanizacija/deruralizacija</p> <p>Objašnjavaju uzroke migracija selo-grad</p> <p>Uvidom u podatke iz matične knjige škole ustanovljuju pad broja učenika u posljednjih 30 godina</p> <p>Odgovaraju na pitanje u broju djece i osnovnim školama u ruralnim predjelima Istre</p>
Glavni dio sata	<ul style="list-style-type: none"> o naučiti temeljne demografske pojmove, pojave i procese o razvijati vještine: statističke obrade podataka, čitanja teksta i grafičkih prikaza, analitičkog promišljanja o prostornom problemu, usmenog i pisanog izražavanja, organiziranja, bilježenja ... 	<ul style="list-style-type: none"> - dijeli učenike u četiri skupine za rad po skupinama - u prvoj fazi rada po skupinama objašnjava im postupak izračuna indeksa promjene broja stanovnika (na primjeru Grada Pule), te svakoj skupini zadaje izračun za po 10 preostalih istarskih upravnih gradova ili općina (pritom svakoj skupini ustupljuje pripremljene materijale koji sadrže podatke o broju stanovnika ili učeničkom kontingentu 1991. i 2011. godine) - upisuje rezultate u tablicu (vidljivo na LCD projektoru) i s učenicima analizira kartografski prikaz (unaprijed pripremljena karta općina i gradova Istarske županije prema indeksu promjene br. stan.) - svakoj skupini dijeli po jedan primjer napuštene područne škole u 	<ul style="list-style-type: none"> - dijele se u četiri skupine za rad po skupinama - učenici po skupinama računaju promjenu broja stanovnika u zadanim općinama i upravnim gradovima - na geografskoj karti određuju dijelove Istarske županije s najvećim padom broja stanovnika - učenici na temelju podataka o primjerima napuštenih škola u Istri, radom u skupini promišljaju i raspravljaju o mogućnostima prenamjene objekta, te nakon deset minuta dogovaraju zajednički prijedlog - nakon 10 minuta rada po skupinama, svaka skupina (predstavnik) ima jednu minutu da

		<p>depopulacijskim krajevima Istre (Gologorica, Sovinjak, Koromačno, Mali Vareški) uz pripremljene materijale (fotografije, karte, podaci o školi i demografski podaci o općini) te objašnjava postupak predlaganja prenamjene nakon analize podataka i dogovora po skupinama</p> <p>- nadgleda rad u skupinama</p> <p>- prati izlaganja prezentirajući putem ppt-a podatke o primjerima koje su skupine analizirale (fotografije i lokacije škola)</p>	<p>iznese i obrazloži prijedlog prenamjene napuštenog školskog objekta</p>
Završni dio sata	<ul style="list-style-type: none"> o primjena naučenog o formativno vrednovanje o poticaj na dodatno promišljanje i istraživanje 	<p>- nakon izlaganja učeničkih prijedloga, potiče raspravu, po potrebi navodi još nekoliko primjera prenamjene i potiče učenike da valoriziraju primjere, a na kraju daje kratku povratnu informaciju o učeničkim prijedlozima</p> <p>- naglašava da isti problem imaju i druge županije, ali i da nisu problem samo napuštene škole, te pita učenike što još može ostati prazan objekt (trgovine, pošte, banke, uredi ...)</p> <p>- završno navodi učenike na istraživanje primjera prenamjene napuštenih objekata javne namjene, kao i na daljnje promišljanje opstanku hrvatskih sela</p>	<p>- komentiraju prijedloge drugih skupina i raspravljaju o sličnim primjerima</p> <p>- navode primjere funkcija koje postaju neodržive s padom broja stanovnika</p>

Plan školske ploče

Powerpoint prezentacija (tablični i kartografski prikazi indeksa promjene broja stanovnika u Hrvatskoj i Istarskoj županiji, fotografije i lokacije izabranih primjera napuštenih školskih objekata)

Nastavne metode: metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, demonstracija, neizravna i izravna grafička metoda

Oblici rada: frontalni rad, samostalni rad, rad u skupinama

Nastavna sredstva i pomagala: računalo, LCD projektor, vizualna sredstva i grafički prilozi (statistički podaci, kartografski prikazi, fotografije), zidna karta Hrvatske, školski atlas

Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika:

- Nastavni plan i program geografije za gimnazije
- Udžbenici geografije za 1. i 4. razred gimnazije

- Popisi stanovništva kućanstava i stanova 1991. i 2011.
- Matična knjiga škole
- Ramić-Kovačić, D., 2019: Prenamjena napuštenih osnovnoškolskih objekata u Istarskoj županiji nakon 1991. godine, diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb
- Nejašmić, I. 2011: Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj, *Acta Geographica Croatica*, 38 (1), str. 1-14.
- Pokos, N., Živić, D., 2006: *Suvremena demografska slika Istre*, u: Identitet Istre – ishodišta i perspektive: zbornik radova (ur. Manin, M. i dr.), Pula, lipanj 2004., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 393-417
- Pokos, N. 2017: Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske, *Političke analize*, 8 (31), str. 16-23.